

Nematerijalna kulturna baština sjeverne Hrvatske u funkciji turizma

Vincek, Ines

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:614579>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-05**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET ZA INTERDISCIPLINARNE, TALIJANSKE I KULTUROLOŠKE STUDIJE
STUDIJ KULTURE I TURIZMA

INES VINCEK

**NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA SJEVERNE HRVATSKE U
FUNKCIJI TURIZMA**

Diplomski rad

Pula, 2019.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET ZA INTERDISCIPLINARNE, TALIJANSKE I KULTUROLOŠKE STUDIJE
STUDIJ KULTURE I TURIZMA

INES VINCEK

**NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA SJEVERNE HRVATSKE U
FUNKCIJI TURIZMA**

Diplomski rad

JMBAG: 0131069012, redovna studentica

Studijski smjer: Kultura i turizam

Kolegij: Nematerijalna kulturna baština

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, lipanj 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Ines Vincek, kandidatkinja za magistru Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, 26. lipnja 2019.

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, dolje potpisana Ines Vincek, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj diplomski rad pod nazivom „Nematerijalna kulturna baština sjeverne Hrvatske u funkciji turizma“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli, 26. lipnja 2019.

SADRŽAJ

UVOD	1
1.TEORIJSKI ASPEKTI NEMATERIJALNE KULTURNE BAŠTINE	2
1.1. Pojam i značenje nematerijalne kulturne baštine.....	2
1.2. Prezentacija nematerijalne kulturne baštine	4
1.3. Zaštita i očuvanje nematerijalne kulturne baštine.....	5
1.4. Nematerijalna kulturna baština Republike Hrvatske	8
2.NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA SJEVERNE HRVATSKE	12
2.1. Nematerijalna kulturna baština Međimurske županije.....	12
2.2. Nematerijalna kulturna baština Krapinsko-zagorske županije	23
2.3. Nematerijalna kulturna baština Varaždinske županije	26
2.4. Nematerijalna kulturna baština Koprivničko-križevačke županije.....	30
3.ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA NEMATERIJALNE KULTURNE BAŠTINE SJEVERNE HRVATSKE U FUNKCIJI TURIZMA	35
3.1. Analiza stanja glavnih turističkih atrakcija nematerijalne kulturne baštine.....	35
3.2. Analiza turističkih kretanja.....	38
3.3. PEST analiza.....	44
3.4. SWOT analiza.....	46
3.5. Osvrt na strateške razvojne dokumente.....	47
4.KRITIČKI OSVRT I SMJERNICE RAZVOJA NEMATERIJALNE KULTURNE BAŠTINE SJEVERNE HRVATSKE U FUNKCIJI TURIZMA	49
5.ZAKLJUČAK	51
6.LITERATURA	53

7.POPIS SLIKA	57
8.POPIS TABLICA.....	58
9.POPIS GRAFIKONA	59
10.SAŽETAK	60
11.SUMMARY	61

UVOD

Nematerijalna kulturna baština dio je identiteta nekog kraja. Radi se o „živoj“ baštini koja se očituje kroz običaje, zanate, pjesme, jezike, ritualne i slično. Važnost nematerijalne kulturne baštine sve se više prepoznaje i nastoji očuvati te prenijeti na buduće naraštaje. Pregledom nematerijalne kulturne baštine na području Republike Hrvatske, vidljivo je kako zemlja njome obiluje. Gotovo svako selo i mjesto ima svoju „živu baštinu“, a u Registru kulturne baštine Republike Hrvatske nalazi se preko 150 nematerijalnih kulturnih dobara. Neki od tih dobara odlično su iskorišteni i u turističke svrhe, no lokacijski gledano, većina turistički prepoznatih nematerijalnih kulturnih dobara nalazi se na području Jadranske Hrvatske.

Prema Registru kulturne baštine Republike Hrvatske, područje sjeverne Hrvatske bilježi 21 nematerijalna kulturna dobra. Od navede spoznaje kreće i ideja za istraživanje u ovom diplomskom radu naslova Nematerijalna kulturna baština sjeverne Hrvatske u funkciji turizma. Dosadašnje spoznaje ukazuju na nedovoljnu povezanost nematerijalne kulturne baštine sjeverne Hrvatske i turizma. Samim time, cilj rada je analizirati nematerijalnu kulturnu baštinu odabranog područja i njen turistički potencijal.

U radu se, nakon uvodnog dijela, daje uvid u teorijske odrednice nematerijalne kulturne baštine nakon čega slijedi pregled nematerijalne kulturne baštine sjeverne Hrvatske. Pregled obuhvaća Međimursku, Krapinsko-zagorsku, Varaždinsku i Koprivničko-križevačku županiju. Centralni dio rada bavi se analizom postojećeg stanja nematerijalne kulturne baštine sjeverne Hrvatske u funkciji turizma. Poglavlje obuhvaća analizu stanja glavnih turističkih atrakcija nematerijalne kulturne baštine nakon čega slijedi analiza turističkih kretanja i PEST analiza. Na temelju rezultata analize slijedi i SWOT analiza. Na kraju poglavlja daje se osvrt na postojeće strateške razvojne dokumente odabranih županija. Nakon analize slijedi poglavlje u kojem se daje kritički osvrt te moguće smjernice razvoja nematerijalne kulturne baštine sjeverne Hrvatske u funkciji turizma. Posljednje poglavlje rada čini zaključak u kojem se sintetiziraju ključne spoznaje do kojih se došlo istraživanjem.

1. TEORIJSKI ASPEKTI NEMATERIJALNE KULTURNE BAŠTINE

Nematerijalna kulturna baština, kao pojam, u javnosti je poznata i pod nazivima koji su se ranije i službeno koristili: duhovna baština, pučke predaje, vjerovanja, narodne mudrosti i tradicijski obrti. No, bez obzira na službeni naziv, za bolje razumijevanje pojmova potrebno je predstaviti njihove teorijske aspekte što slijedi u ovom poglavlju diplomskog rada. Poglavlje obuhvaća definiranje pojma i značenja nematerijalne kulturne baštine nakon čega slijedi uvid u prezentaciju nematerijalne kulturne baštine. Nastavak poglavlja daje uvid u teorijske, zakonske i praktične aspekte zaštite i očuvanja nematerijalne kulturne baštine, a na kraju poglavlja predstavlja se i nematerijalna kulturna baština Republike Hrvatske.

1.1. Pojam i značenje nematerijalne kulturne baštine

Pojam "kulturna baština" znatno se promijenio u posljednjim desetljećima, djelomično zahvaljujući instrumentima koje je razvio UNESCO¹. Kulturna baština se ne završava spomenicima i zbirkama objekata. Ona također uključuje tradicije ili načine življenja koji se nasljeđuju od predaka i prenose na potomke, kao što su usmene tradicije, izvedbene umjetnosti, društvene prakse, rituali, svečani događaji, znanje i prakse u vezi prirode i svemira ili znanje i vještine za proizvodnju tradicionalnih obrta (Carek, 2004, str. 2).

Koncept nematerijalne kulturne baštine javlja se 70-ih godina dvadesetog stoljeća, a sam termin nematerijalne kulturne baštine počinje se koristiti od 1982. godine kada se predstavlja na UNESCO-ovoj konferenciji održanoj u Meksiku. Glavna ideja programa očuvanja nematerijalne kulturne baštine tada kreće od kulturne raznolikosti, autoriteta skupina i zajednica u definiranju vlastite baštine, očuvanja prirodne baštine i međukulturnog dijaloga (Hameršak, i sur., 2013, str. 288). Danas se na globalnoj razini prihvaća definicija i opis nematerijalne kulturne baštine od strane UNESCO-a čija je Opća skupština 2013. godine usvojila je *Konvenciju o zaštiti*

¹ UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization je specijalizirana agencija Ujedinjenih naroda (UN) sa sjedištem u Parizu. Njen deklarirani cilj je doprinijeti miru i sigurnosti promicanjem međunarodne suradnje kroz obrazovne, znanstvene i kulturne reforme kako bi se povećalo univerzalno poštovanje pravde, vladavine prava i ljudskih prava, uz temeljne slobode proglašene Poveljom Ujedinjenih naroda. Ona je nasljednica Međunarodnog odbora za intelektualnu suradnju Lige naroda. Više na: <https://en.unesco.org/>.

nematerijalne kulturne baštine kao krovni instrument o pitanju nematerijalne baštine. Temeljna svrha Konvencije je (UNESCO, 2019):

- očuvanje nematerijalne kulturne baštine,
- osigurati poštovanje nematerijalne kulturne baštine zajednica, skupina i pojedinaca,
- podizanje svijesti na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini o važnosti nematerijalne kulturne baštine i njezinu međusobnom uvažavanju,
- osigurati međunarodnu suradnju i pomoć.

Prema UNESCO-u, nematerijalna kulturna baština znači „prakse, reprezentacije, izraze, znanje, vještine, kao i instrumente, predmete, artefakte i kulturne prostore povezane s njima, a koje zajednice, skupine i, u nekim slučajevima, pojedinci prepoznaju kao dio kulturne baštine“. UNESCO nadalje navodi kako je nematerijalna kulturna baština (UNESCO, 2019):

- Tradicionalna, suvremena i istovremeno živa: nematerijalna kulturna baština ne predstavlja samo naslijeđene tradicije iz prošlosti, već i suvremene ruralne i urbane prakse u kojima sudjeluju različite kulturne skupine,
- Uključuje: bilo da su iz susjednog sela, iz grada na suprotnoj strani svijeta, ili su ih prilagodili narodi koji su migrirali i naselili se u drugoj regiji, svi oni predstavljaju nematerijalnu kulturnu baštinu. Nematerijalna kulturna baština ne dovodi do pitanja da li su određene prakse specifične za kulturu. Doprinosi društvenoj koheziji, potičući osjećaj identiteta i odgovornosti koji pomaže pojedincima da se osjećaju dijelom jedne ili različitih zajednica i da se osjećaju dijelom društva u cjelini,
- Predstavnik: nematerijalna kulturna baština se ne samo vrednuje kao kulturno dobro, na usporednoj osnovi, zbog svoje ekskluzivnosti ili iznimne vrijednosti. Ona uspijeva na svojoj osnovi u zajednicama i ovisi o onima čije se znanje o tradicijama, vještinama i običajima prenosi na ostatak zajednice, s koljena na koljeno, ili na druge zajednice,
- Temeljena na zajednici: nematerijalna kulturna baština može biti baština samo ako je kao takvu prepoznaju zajednice, grupe ili pojedinci koji je stvaraju, održavaju i prenose - bez njihovog priznanja, nitko drugi ne može za njih odlučiti da je određeni izraz ili praksa njihova baština.

Definiciju nematerijalne kulturne baštine sličnu UNESCO-ovoj nudi i Carek (2004, str. 69) koji navodi kako „nematerijalna baština po svojoj definiciji obuhvaća običaje, vjerovanja, znanja, vještine i pojavnosti duhovnog stvaralaštva koje se prenose predajom, a društva, grupe ili pojedinci prepoznaju ih kao svoju baštinu“.

Iako je krhka, nematerijalna kulturna baština važan je čimbenik u održavanju kulturne raznolikosti u uvjetima rastuće globalizacije. Razumijevanje nematerijalne kulturne baštine različitih zajednica pomaže u interkulturalnom dijalogu i potiče uzajamno poštivanje drugih načina života. Važnost nematerijalne kulturne baštine nije sama kulturna manifestacija, već bogatstvo znanja i vještina koje se kroz njega prenose iz generacije u generaciju. Socijalna i ekonomska vrijednost ovog prijenosa znanja važna je za manjinske skupine i za glavne društvene skupine unutar države, a važna je i za države u razvoju kao i za one razvijene (UNESCO, 2014). Očuvanje živog naslijeđa kao i kultura općenito, nematerijalna baština se stalno mijenja i razvija, i obogaćuje se svakom novom generacijom. Mnogi izrazi i manifestacije nematerijalne kulturne baštine ugroženi su globalizacijom i kulturnom homogenizacijom, kao i nedostatkom podrške, uvažavanja i razumijevanja. Ako se ne njeguje nematerijalna kulturna baština, postoji opasnost da se zauvijek izgubi ili zamrzne kao praksa koja pripada prošlosti. Očuvanje te baštine i njezino prenošenje na buduće generacije jača je i održava u životu, dopuštajući joj da se mijenja i prilagođava. Kako bi se očuvala nematerijalna kulturna baština, potrebne su različite mjere od onih koje se koriste za očuvanje spomenika, lokaliteta i prirodnih prostora. Da bi se neopipljivo održalo na životu, ono mora ostati relevantno za kulturu i redovito se prakticirati i učiti unutar zajednica i između generacija.

1.2. Presentacija nematerijalne kulturne baštine

Jedna od specifičnosti nematerijalne kulturne baštine svakako je i njena prezentacija. S jedne strane postoje ona nematerijalna kulturna dobra koju stanovnici svakodnevno žive. Na globalnoj razini ovdje se može govoriti primjerice o raznim plesovima i ritualima raznih plemena, ili čipkarstvu i izradi tradicionalnih igračaka u Hrvatskoj. S druge strane, postoji primjerice Sinjska alka, koja se kao manifestacija, održava jednom u godini.

Sama prezentacija nematerijalne kulturne baštine usko je povezana sa njenom zaštitom i očuvanjem, što posebno dolazi do izražaja danas u suvremenom globalizacijskom svijetu. Mnogi oblici nematerijalne kulturne baštine koji su se nekada svakodnevno živjeli danas izumiru, a njihovo očuvanje očituje se kroz načine prezentacije. Moderan način života tako je s jedne strane doprinio tome da se nematerijalna kulturna baština globalizira i prezentira izvan okvira određene sredine u kojoj nastaje (kao već spomenuti plesovi i rituali raznih plemena), dok je s druge strane upravo današnji način života rezultirao izumiranjem dobrog dijela običaja i tradicije (primjerice stari zanati i narodni plesovi). Prezentacija tih običaja tako postaje iznimno važna za njihovo očuvanje i daljnje prenošenje na nove naraštaje.

Ceribašić (2006, str. 6) predstavljanjem Zagrebačke Međunarodne smotre folklora (MSF) još 2006. godine ističe važnost prezentacije manifestacije u svrhu zaštite i očuvanja nematerijalne kulturne baštine. Autorica uz osnovni opći cilj očuvanja tradicijske kulture, ističe i potrebu za izgradnjom poštovanja i razumijevanja među kulturama. Ovaj drugi navedeni cilj ponovo posebno dolazi do izražaja u današnjem suvremenom svijetu gdje se nikako ne smije zaboraviti na važnost materijalne i nematerijalne baštine u kontekstu turizma. Suvremenog turista sve više zanimaju i lokalni običaji i tradicija lokacije koju posjećuju, što je svakako dobar način prezentacije i očuvanja nematerijalne kulturne baštine.

1.3. Zaštita i očuvanje nematerijalne kulturne baštine

Kao temeljna polaznica u kontekstu zaštite i očuvanja nematerijalne kulturne baštine danas se uzima već spomenuta UNESCO-va *Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine*. No, međunarodno zanimanje za zaštitu i očuvanje nematerijalne kulturne baštine raste u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata. Razaranje rata, uključujući uništavanje mnogih značajnih kulturnih artefakata diljem svijeta, probudilo je mnoge na potrebu za zaštitom. Od osnivanja Međunarodnog vijeća muzeja 1946. i usvajanja Konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba 1954. godine kroz stvaranje Konvencije o sredstvima za zabranu i sprječavanje nezakonitog uvoza, izvoza i prijenosa vlasništva nad kulturnim dobrima 1970. godine i Konvencije o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine iz 1972. godine, u poslijeratnim godinama uloženi su brojni naponi, kako na nacionalnoj, tako i na međunarodnoj razini, da se identificira i zaštiti značajna kulturna

baština (Bonn, i sur., 2017, str. 1-2). No, autori također naglašavaju kako, koliko god su ovi napori bili značajni, oni su se uglavnom usredotočili na očuvanje materijalne kulturne baštine dok je zanimanje za nematerijalnu kulturnu baštinu bilo nešto slabije i odvijalo se sporije. Pionirima u području očuvanja nematerijalne kulturne baštine svakako se mogu smatrati Foxfire Magazine (a kasnije i Foxfire muzej) osnovan 1966. čiji je cilj bio dokumentirati kulturu južne Appalachije. Nadalje, samostalno nastojanje Indijanaca iz 1960-ih počelo je s koordiniranim naporima da se osigura opstanak nativnih jezika, jedan takav primjer je Rough Rock demonstracijska škola, osnovana 1966. godine, djelomično kako bi se osiguralo da se Navajo djeca obrazuju na svom jeziku (McCarty, 2002, str. 36).

Ti početni napori na očuvanju nematerijalne baštine bili su fragmentirani i često se provodili bez značajne institucionalne potpore. Svjetska konferencija o kulturnim politikama Mondiaculta, održana 1982. godine u Mexico Cityju, označila je prekretnicu u pristupu međunarodne zajednice očuvanju kulturne baštine, a *Meksička deklaracija o kulturnim politikama* (eng. Mexico City Declaration on Cultural Policies) koja se pojavila na konferenciji sadržavala je mnogo širu definiciju kulturne baštine: „Kulturna baština naroda uključuje djela njezinih umjetnika, arhitekata, glazbenika, pisaca i znanstvenika, kao i djela anonimnih umjetnika, izraza ljudske duhovnosti i tijela, vrijednosti koje daju smisao životu. Obuhvaća i opipljiva i nematerijalna djela kroz koja kreativnost ljudi pronalazi izraze: jezike, obrede, vjerovanja, povijesna mjesta i spomenike, književnost, umjetnička djela, arhive i knjižnice“ (UNESCO, 1982). To je obilježilo ne samo jedno od najranijih formalnih priznanja nematerijalne baštine od strane međunarodne zajednice kulturne baštine, već je i konferencija pozvala UNESCO da počne razvijati programe za očuvanje nematerijalne, kao i opipljive kulturne baštine. To je 1989. dovelo do usvajanja *General Conference of the Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore*. Iako je Preporuka iz 1989. generirala povećano zanimanje za nematerijalnu baštinu, uključujući i formiranje regionalnih seminara o provedbi Preporuke, do kraja 1990-ih, stručan konsenzus je bio da preporuka nije dovoljna zaštita nematerijalne baštine. Konferencija *Akcijski plan: Globalna procjena Preporuke 1989. o zaštiti tradicionalne kulture i folkloru* koju je zajednički organizirao Centar za folklornu i kulturnu baštinu Smithsonian Instituta i UNESCO-ov Odsjek za kulturnu baštinu, proglasila je preporuku iz 1989. problematičnu u nekim aspektima, uključujući korištenje i definiranje 3 pojma „folklor“ i neuspjeh da se adekvatno uključe tradicionalne skupine u

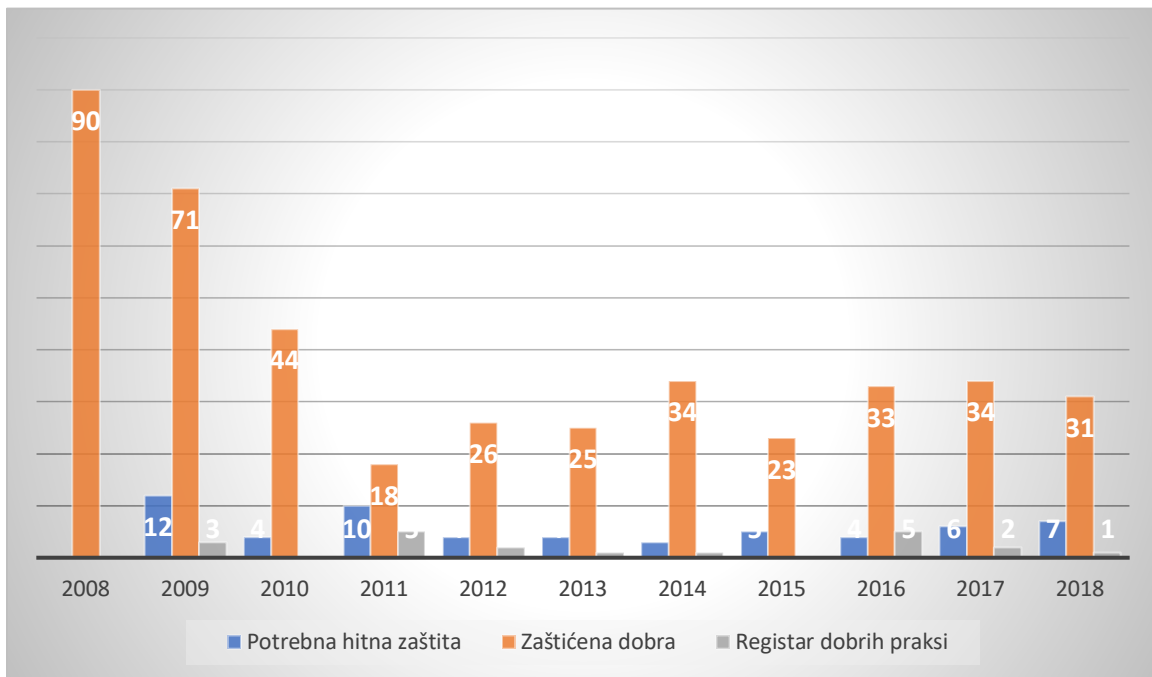
donošenje odluka o čuvanju kulturne baštine. Konferencija je zaključena pozivom na značajno povećanje zaštite koju pruža nematerijalna kulturna baština, uključujući preporuke (Smithsonian Institution, 1999):

- Promicati Akcijski plan među državama time što će se ovaj sastanak staviti na uvid državama,
- uspostaviti međunarodnu, interdisciplinarnu mrežu stručnjaka za pomoć državama u razvoju, na zahtjev, konkretnih programa u skladu s načelima Akcijskog plana,
- osnovati međunarodnu, interdisciplinarnu mobilnu radnu skupinu pravnih stručnjaka koja će raditi kao savjetnici u suradnji s zajednicama na razvoju odgovarajućih instrumenata za zaštitu tradicionalne kulture i folkloru,
- poticati sudjelovanje i, gdje je to potrebno, osnivanje međunarodnih nevladinih organizacija sa stručnim znanjem u određenim područjima folkloru i tradicionalnih znanja za savjetovanje UNESCO-a o zaštiti folkloru i tradicionalnih znanja.
- poticati međunarodne skupine (znanstvenike, stručnjake za kulturu, komercijalne organizacije i pravna tijela) na razvoj i usvajanje etičkih kodeksa kojima se osigurava odgovarajući, poštujući pristup tradicionalnoj kulturi i folkloru.

Nakon ove konferencije uslijedilo je izvješće UNESCO-a iz 2001. godine koje je savjetovalo da režimi intelektualnog vlasništva pružaju neadekvatnu zaštitu nematerijalne baštine, te preporučio da se nastavi djelovati s ciljem unapređenja međunarodnih propisa, kroz novi standard instrumenta za očuvanje nematerijalne kulturne baštine. Kombinacija povećanog interesa za nematerijalnu kulturnu baštinu i specifični pozivi na djelovanje koji proizlaze iz konferencije Washington DC-a i Director General Reporta iz 2001. godine doveli su do sazivanja sastanka stručnjaka u Parizu u svrhu izrade konvencije za očuvanje nematerijalne kulturne baštine. Nakon nekoliko drugih sastanaka za rješavanje pitanja kao što su uloga država članica i učinkovite metode zaštite, UNESCO je 17. listopada 2003. godine usvojio *Konvenciju o zaštiti nematerijalne kulturne baštine* (Bonn, i sur., 2017, str. 4).

Grafikon u nastavku daje statistički uvid u broj novo dodanih nematerijalnih kulturnih dobra na UNESCO-vom popisu po godinama.

Grafikon 1. Statistički prikaz novo dodane nematerijalne kulturne baštine na popis UNESCO-a (od 2008. do 2018.)

(Izvor: UNESCO, 2019. *Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices*. Dostupno na: <https://ich.unesco.org/en/lists?multinational=3&display1=inscriptionID&display=stats#tabs> (Pristup 15 Svibnja 2019))

Danas se na UNESCO-vom popisu zaštićene nematerijalne kulturne baštine i u registru dobre prakse nalazi 588 nematerijalnih kulturnih dobra iz 122 zemlje svijeta. Na istoj se liste nalaze i dobra kojima je potrebno hitno očuvanje, a popis se svake godine povećava.

1.4. Nematerijalna kulturna baština Republike Hrvatske

Republika Hrvatska posjeduje iznimno bogatu, raznovrsnu i dugo očuvanu nematerijalnu baštinu. Njeno očuvanje u velikoj je mjeri podržano osnivanjem brojnih udruga za očuvanje tradicije, posebice na lokalnoj razini, kao i istraživanjem i dokumentiranjem znanja i vještina te njihovo prenošenje na nove generacije. Važno pitanje nematerijalne baštine faktori su koji dovode do ugroženosti i nestanka. Razvoj turizma, kao i razvoj gospodarstva i tehnologije, utječu na način života i proizvodnje na pozitivan i negativan način, a posljednji je nestanak ili komercijalizacija određenih znanja, vještina i tradicija. Od 1999. godine, na temelju izmjena i dopuna Zakona o

zaštiti i očuvanju kulturne baštine, nematerijalna kulturna baština smatra se imovinom od posebnog interesa za Republiku Hrvatsku i posebno zaštićena (Berbić Kolar, i sur., 2014, str. 215).

Nematerijalna kulturna baština definirana je člankom 2. UNESCO-ove *Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine* (NN 5/05) i člankom 9. *Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara* u okviru kojega se za potrebe upisa u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske određuju tri osnovne kategorije (Ministarstvo kulture, 2019):

- jezik, dijalekti, govori i toponimika, te usmena književnost svih vrsta,
- folklorno stvaralaštvo u području glazbe, plesa, predaje, igara, obreda, običaja, kao i druge tradicionalne pučke vrednote i
- tradicijska umijeća i obrti.

Republika Hrvatska upisala je nematerijalna kulturna dobra na sva 3 UNESCO-ova popisa nematerijalne kulturne baštine (Tablica 1.) (Ministarstvo kulture, 2019).

Tablica 1. Nematerijalna kulturna dobra Republike Hrvatske na UNESCO-voj listi

Mjesto	Naziv dobra	UNESCO-v popis
Dubrovnik	Festa sv. Vlaha	Reprezentativna lista nematerijalne kulturne baštine čovječanstva
Gorjani	Kraljice ili Ljelje - godišnji proljetni ophod iz Gorjana	Reprezentativna lista nematerijalne kulturne baštine čovječanstva
Hvar, Pag, Lepoglava	Čipkarstvo	Reprezentativna lista nematerijalne kulturne baštine čovječanstva
Hvar	Procesija Za križen	Reprezentativna lista nematerijalne kulturne baštine čovječanstva
Krapina	Umijeće izrade tradicijskih dječjih igračaka s područja Hrvatskog zagorja	Reprezentativna lista nematerijalne kulturne baštine čovječanstva
Sinj	Viteška igra Sinjska alka	Reprezentativna lista nematerijalne kulturne baštine čovječanstva
Dalmatinska Zagora	Nijemo kolo	Reprezentativna lista nematerijalne kulturne baštine čovječanstva
Više naselja	Klasko pjevanje	Reprezentativna lista nematerijalne kulturne baštine čovječanstva
Više naselja	Mediteranska prehrana na Hrvatskom Jadranu	Reprezentativna lista nematerijalne kulturne baštine čovječanstva
Više naselja	Međimurska popevka	Reprezentativna lista nematerijalne kulturne baštine čovječanstva
Više naselja	Bećarac – vokalno-instrumentalni napjev s područja Slavonije, Baranje i Srijema	Reprezentativna lista nematerijalne kulturne baštine čovječanstva
Više naselja	Umijeće suhozidne gradnje	Reprezentativna lista nematerijalne kulturne baštine čovječanstva
Više naselja	Dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja	Reprezentativna lista nematerijalne kulturne baštine čovječanstva
Više naselja	Medičarski obrt s područja sjeverozapadne Hrvatske i Slavonije	Reprezentativna lista nematerijalne kulturne baštine čovječanstva
Više naselja	Zvončari - godišnji pokladni ophod na područja Kastva	Reprezentativna lista nematerijalne kulturne baštine čovječanstva
Više naselja	Glazbeni izričaj ojkanje s područja Dalmatinskog zaleđa	Lista nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita
Rovinj	Ekomuzej Batana	Registar najboljih praksi očuvanja nematerijalne kulturne baštine svijeta

(Izvor: Ministarstvo kulture, 2019. Registar kulturnih dobra. Dostupno na: <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212> (Pristup 12 Svibnja 2019))

Baza podataka Registra je glavni izvor podataka o zakonski zaštićenom nematerijalnom naslijeđu. Velik broj dokumenata vezanih uz nematerijalnu baštinu dostupan je kod nositelja - lokalne zajednice i raznih lokalnih i državnih institucija (kao što su muzeji, instituti, fakulteti). Nositelji, lokalna zajednica, lokalna samouprava, stručnjaci i znanstvenici u lokalnim i državnim ustanovama podnose prijedloge za upis nematerijalne baštine u Registar. Konačnu odluku o popisu donosi Ministarstvo kulture na temelju mišljenja posebnog stručnog povjerenstva za nematerijalnu kulturnu baštinu. Očuvanje nematerijalne baštine prije svega osiguravaju njeni nositelji i lokalna zajednica kroz realizaciju raznih projekata i aktivnosti te suradnju sa stručnjacima i znanstvenicima. Međunarodna suradnja ostvaruje se kroz neke regionalne projekte koji se djelomično bave pitanjima očuvanja nematerijalne baštine (Ministarstvo kulture , 2019).

Procedura upisa u nacionalni Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske obuhvaća više koraka stručne evaluacije. Postoje dvije mogućnosti upisa nematerijalnog kulturnog dobra u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske (Ministarstvo kulture , 2019):

- Nematerijalna kulturna baština na Listi preventivno zaštićenih dobara,
- Nematerijalna kulturna baština na Listi zaštićenih kulturnih dobara.

Na Listi preventivno zaštićenih dobara u kategoriji nematerijalnih dobara, u trenutku pisanja ovog rada nalazi se ukupno 8 kulturnih dobara. Na Listi zaštićenih kulturnih dobara u kategoriji nematerijalnih dobara nalazi se ukupno 164 nematerijalnih kulturnih dobara.

Također, nematerijalna baština već je neko vrijeme i sastavni dio turističke ponude. U posljednjih nekoliko godina ovaj se fenomen povećao, a interes turista sve više raste, pogotovo za sljedeće: klapsko pjevanje, linčo ples, jedrenje u gajeti falkuši, pletenje mreža, kao i raznih festivala, manifestacija i događanja tijekom kojih se prikazuju fenomeni nematerijalne baštine određenog područja, kao što su rekonstrukcija tradicionalnih običaja, tradicionalna priprema hrane, radionice za turiste za stjecanje tradicionalnih vještina itd. O stanju nematerijalne kulturne baštine iz aspekta turizma više će se govoriti u nastavku rada. Osim toga, nematerijalna baština resurs je gospodarskih djelatnosti u određenim područja (kao što su proizvodnja meda i svijeća, keramika, izrada čipke, priprema hrane).

2. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA SJEVERNE HRVATSKE

Nakon uvida u teorijske aspekte nematerijalne kulturne baštine i pregleda nematerijalne kulturne baštine Republike Hrvatske, u ovom se poglavlju fokus stavlja na nematerijalnu kulturnu baštinu sjeverne Hrvatske. Pregled i analiza obuhvaća nematerijalnu kulturnu baštinu sljedećih županija: Međimurske, Krapinsko-zagorske, Varaždinske i Kopriivničko-Križevačke.

2.1. Nematerijalna kulturna baština Međimurske županije

Na popisu Registra nematerijalnih kulturnih dobra na području Međimurske županije nalaze se sljedeća nematerijalna kulturna dobra (Ministarstvo kulture, 2019):

- Umijeće vađenja zlata – zlatarenje u Međimurju: Donji Vidovac,
- Kotoripska skupina govora: Kotoriba,
- Umijeće izrade tradicijske pokladne maske pikač: Selnica,
- Svetomarska mikrotoponimija: Sveta Marija,
- Tradicijsko umijeće izrade čipke na području Svete Marije: Sveta Marija,
- Štrigovska skupina govora: više naselja,
- Međimurska popevka (UNESCO-va lista).

Uz navedeno, na području šireg kulturno-geografskog područja označenog kao sjeverna i sjeverozapadna Hrvatska, a u koje se ubraja i Međimurska županija, postoje još i sljedeća nematerijalna kulturna dobra koja se mogu smatrati i dijelom dobara Međimurske županije (Muzej Međimurja Čakovec, 2017):

- Medičarski obrt s područja sjeverozapadne Hrvatske i Slavonije,
- Tradicijsko lončarstvo na području sjeverozapadne Hrvatske,
- Umijeće izrade tradicijskih dječjih igračaka s područja sjeverozapadne Hrvatske (prevladava u Hrvatskom zagorju)
- Umijeće izrade i sviranja cimbalu u Podravini, Međimurju i Hrvatskom zagorju,
- Umijeće izrade tradicijskih božićnih jaslaca s područja sjeverozapadne Hrvatske,

- Umijeće izrade tradicijskog božićnog nakita – kinč na području sjeverozapadne Hrvatske,
- Umijeće izrade nakita – božićnog lusteru na području sjeverozapadne Hrvatske i
- Umijeće sviranja na tamburama farkašicama u sjevernoj i sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

Neka od navedenih nematerijalnih kulturnih dobara opisani u okvirima Međimurske županije, dok su ostali opisani u okvirima ostalih županija u kojima pojedino nematerijalno kulturno dobro prevladava.

Umijeće vađenja zlata – zlatarenje u Međimurju ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara. Danas živući i ujedno posljednji zlatari u Međimurju su iz Donjeg Vidovca koji je u prošlosti imao najviše ispirača zlata, a vještinu zlatarenja naučili su u svojim obiteljima te od iskusnih zlatara. Oni smatraju da iskusni zlatar pod prstima i od oka može procijeniti ima li zlata u pijesku, a ono što ovaj posao čini posebnim je oruđe koje se stoljećima ne mijenja kao i dugotrajni proces ispiranja zlata (Muzej Međimurja Čakovec, 2017).

Slika 1. Oruđe ispirača zlata (Međimurskih zlatara)

(Izvor: Muzej Međimurja Čakovec, 2013. *Muzej Međimurja Čakovec*.)

Dostupno na: <https://www.facebook.com/muzejmedjimurja/photos/umiije%C4%87e-va%C4%91enja-zlata-zlatarenje-u-me%C4%91imurju-ima-svojestvo-nematerijalnog-kulturn/632237023471728/> (Pristup 13 Svibnja 2019)

Na područje Međimurja su proces ispiranja zlata najvjerojatnije donijeli Rimljani, a povijesno dublji uvid u početke zlatarstva na području Međimurja daju najrazličitiji povijesni i književni izvori. No, etnografski podaci o ispiranju zlata i samim ispiračima – zlatarima, sežu u 19. stoljeće, a jedan od najranijih zapisa donosi Gönczi. Prema autoru, „ljudi koji su se bavili ispiranjem zlata obavljali su tu djelatnost u vrijeme kad bi na polju vladalo zatišje, većinom ljeti. No, također su postojali i profesionalni zlatari, odnosno siromašni seljaci koji su živjeli isključivo od zlatarenja.

Oni su na rijeci provodili veći dio godine, mirovali su samo u vrijeme velikih kiša i jakog vjetra“. Međimurski su zlatari na Dravi zlatarili od Maribora i Ptuja, a na Muri od Graza i Radkersburga pa sve do Barcsa (Gönczi, 1995).

Kotoripska skupina govora ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji usmene predaje, izričaja i jezika. Na ovoj se listi nalazi od ožujka 2017. godine. Kotoripsku skupinu govora čine govor Kotoribe, Donje Dubrave i Donjega Vidovca, a spadaju u donjodubravsku skupinu donjega međimurskog poddijalekta koji su ujedno i najistočniji govori Međimurskog dijalekta u Republici Hrvatskoj (Ministarstvo kulture, 2019).

Umijeće izrade tradicijske pokladne maske pikač ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji znanja i vještine te se do danas očuvalo u selu Selnica, a u prošlosti je bilo karakteristično za područje Gornjeg Međimurja. Dobro je u Registar upisano još 2007. godine.

Slika 2. Tradicionalna pokladna maska „Pikač“

(Izvor: Hrovatin, M., 2012. Procesi očuvanja i popisivanja nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, Svezak 36, str. 125-135.)

Tijelo osobe koja nosi masku obavija se užadima od slame, a na glavu joj se stavlja slamnata košnica, dok u ruci drži pikač, tj. granu od čička. Kako čičak bode, pika, tako je i maska dobila ime pikač po čičku. Užad kojom se obavija tijelo, izrađeno je od slame koja se dobivala od raži (Ministarstvo kulture, 2019).

Svetomarska mikrotoponimija ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji usmene predaje, izričaja i jezika. Mikrotoponimija², istražujući imena lokaliteta koji okružuju naselje ili se nalaze u njemu, otkriva povod njihova nastanka, objašnjava njihov jezični izraz te izvan jezični sadržaj, te skida veo tajne s života prijašnjih naraštaja. Svi ti lokaliteti imaju mikrotoponime, koja im je nadjenuo puk, radi potrebe točne lokalizacije i orijentacije u prostoru (Ministarstvo kulture, 2019).

² Mikrotoponimija: prostorno što manji, usko lokalizirani toponimi.

Tradicijsko umijeće izrade čipke na području Svete Marije ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji znanja i vještina od 2009. godine. Radi se o načinu izrade čipke na batiće, tzv. klepane čipke. To je izrada jednostavnije čipke pomoću relativno malog broja batića. Karakteristično za svetomarsku čipku je izrada bez crtanog uzorka/predloška, te od neprekinute niti (Ministarstvo kulture, 2019).

Slika 3. Svetomarska čipka

Izvor: LAG Mura Drava, 2016. *Svetomarska čipka- zaštićeno nematerijalno kulturno dobro s oznakom izvornosti.*
Dostupno na: <http://www.lag-muradrava.hr/svetomarska-cipka-zasticeno-nematerijalno-kulturno-dobro-s-oznakom-izvornosti/> (Pristup 12 Svibnja 2019)

Svetomarska čipka nosi oznaku izvornosti od 2010. godine, a zatraženo je i uvrštavanje na UNESCO-vu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva.

Štrigovska skupina govora ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji usmene

predaje, izričaja i jezika. Štrigovska skupina govora pripada gornjem međimurskom poddijalektu i obuhvaća mjesni govor Štrigove, Banfija, Jalšovca, Grabrovnika, Železne Gore, Prekope, Robadja i Leskovca, dok mjesni govor Stanetinca i Svetoga Urbana pripada posebnoj, tzv. stanetinečkoj skupini gornjomeđimurskih govora. S obzirom na uznapredovalu depopulaciju područja te utjecaj susjednih slovenskih govora i prestižnijega gradskog/školskog govora gubi se rječničko blago i govor se u cjelini sve manje koristi, a neke se riječi i oblici više ne rabe izvan pojedinoga sela. Najdjelotvornija zaštita, uz zavičajnu nastavu koja se provodi u osnovnoj i područnim školama, uz poticanje stvaralaštva na zavičajnom idiomu je oblikovanje razlikovne gramatike, izrada temeljite monografije i izrada rječnika, te audio i video snimke govora. Nositelji štrigovske skupine govora njegovi su stanovnici. Oni su i njegovi čuvari koliko je to moguće, ali zbog utjecaja medija i globalizacije postaju sve ugroženiji, dok se njihove bilježite značajke gube, pogotovo jer je riječ o rubnim prostorima, ali i s obzirom na blizinu susjednih slovenskih govora (Ministarstvo kulture, 2019).

Međimurska popevka nalazi se na UNESCO-vom popisu nematerijalne kulturne baštine od 2018. godine. „Međimurska popevka neizostavan je dio današnje tradicijske kulture Međimurske županije te omiljen i prepoznatljiv glazbeno-tradicijski znak hrvatskog identiteta, koji pozornost privlači i izvan državnih granica. Sastoji se od stihova koji se pjevaju na melodiju (*vižu*), oblikujući pjesmu (*pesem*).“ Prema starosti stihova i prema metričkoj strukturi melodije, napjevi se mogu grupirati u starije i u novije napjeve, a po oblikovno-stilskom i motivsko-tematskim obilježjima na epske i lirske pjesme. Ova živa glazbena tradicija važan je čimbenik društvenog povezivanja i dio obiteljskih i prijateljskih okupljanja Međimurki i Međimuraca. Smotra „Međimurska popevka“ uvelike je pridonijela dobivanju UNESCO-ovog statusa, budući je kroz nju od 1971. godine prošlo više od 8.000 izvođača (solista i folklornih skupina), a od zaprimljenih 2.200 napjeva izvedeno ih je više od 800 (Međimurska županija, 2018). Međimurska popevka, narodna pjesma iz međimurske regije, u sjeverozapadnom dijelu Hrvatske, povijesno je pretežno bila solistički vokalni žanr kojim se bave žene. Danas ga izvode pojedinci i grupe, muškarci i žene, u vokalnoj, vokalno-instrumentalnoj, instrumentalnoj, monofonijskoj i višestrukoj izvedbi, kao glazbeni žanr ili inkorporirani u ples. Stihovi su od velike važnosti i čine osnovu za podjelu na, između ostalog, ljubav, tužno-melanholičnu, duhovitu i crkvenu popevku. Najaktivniji nositelji su uglavnom članovi kulturno-umjetničkih društava i udruga, koji imaju dugu povijest u zemlji, ali i pojedinačni

pjevači igraju ključnu ulogu jer su nijansirane solističke izvedbe tipične za popevku. Element se prakticira u širokom rasponu društvenih konteksta, od samostalnog stvaranja glazbe do obiteljskih i društvenih događanja, radnih okupljanja, vjerskih događaja i nastupa unutar i izvan Međimurja. Prosječni stanovnici su iskusili popevku u brojnim situacijama tijekom života i potaknuti ih da se uključe u stvaranje glazbe u takvim prigodama. Trenutno postoji pedesetak pjevača koji se smatraju majstorima umjetnosti zbog prijenosa klasičnih zasluga žanra i njihove sposobnosti da ga prožimaju osobnim izrazima, a žene često služe kao mentori u prenošenju prakse na mlađe generacije (UNESCO, 2018).

Medičarski obrt s područja sjeverozapadne Hrvatske i Slavonije, ne pripada samo Međimurskoj županiji te je važan segment nematerijalne kulturne baštine cijele sjeverne Hrvatske i nalazi se na popisu UNESCO-e nematerijalne kulturne baštine od 2010. godine. Tradicija izrade licitara pojavila se u nekim europskim samostanima tijekom srednjeg vijeka i došla u Hrvatsku gdje je postala obrt. Na području sjeverne Hrvatske radili su licitarski obrtnici, koji su pravili i med i svijeće. Proces izrade medenjaka zahtijeva vještinu i brzinu. Recept je jednak za sve proizvođače i koristi se brašno, šećer, vada i soda za pečenje - plus začini. Medenjake je oblikovan u kalupe, pečen, osušen i obojen jestivim bojama. Svaki obrtnik ukrašava medenjake na specifičan način, često sa slikama, malim ogledalima i stihovima ili porukama. Srce od licitara je najčešći motiv i često se priprema za brakove, ukrašene imenom mladenaca i datumom vjenčanja. Obrt je stoljećima prenošen s koljena na koljeno, najprije muškarcima, ali sada i muškarcima i ženama. (UNESCO, 2010).

služe, prema tradiciji, drvenom daščicom šprikljom, za zaglađivanje i ravnanje vanjskih stijena. Oblikovane posude odvajaju se od ploče pomoću žice (Ministarstvo kulture , 2019).

Slika 5. Dekorativna keramika

Izvor: Pajtak, A. & Žmegač, D., 2009. *Lončarski proizvodi viničkog kraja sredinom 20. stoljeća*, Vinica: XXI. smotra učeničkih zadruga Republike Hrvatske, Osnovna škola Vinica.

Umijeće izrade i sviranja cimbalu u Podravini, Međimurju i Hrvatskom zagorju ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji znanja i vještine. Cimbal (cimbulje, cimbule) je žičano glazbalo, koje se solistički ili u sastavu koristi na području sjeverne i sjeverozapadne Hrvatske – u Podravini, Međimurju i nešto manje u Hrvatskom zagorju. Na području Hrvatske postoje svjedočanstva o postojanju cimbalu od 15. stoljeća, no svakako su pouzdanija ona iz 18. stoljeća (rječnik Ivana Belostenca iz 1740. koji osim termina cimbal donosi i opis kako se cimbal svira te nazive za pojedine dijelove glazbala). Cimbal sviraju različite generacije svirača, kao

solisti ili članovi sastava, kao članovi kulturno-umjetničkih društava ili udruga (Ministarstvo kulture, 2019).

Slika 6. Cibal (cibulje, cimbule)

(Izvor: Miholek, V., 2016. *Cibal /cimbule, cibulje*.

Dostupno na: <https://podravske-sirine.com.hr/arhiva/4605> (Pristup: 13 Svibnja 2019)

Umijeće sviranja na tamburama farkašicama u sjevernoj i sjeverozapadnoj Hrvatskoj ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji znanja i vještine. Tambure farkašice nazvane su prema njihovu glavnom promicatelju Milutinu Farkašu. Stare fotografije i terenski zapisi svjedoče da je taj sustav krajem 19. i početkom 20. stoljeća bio proširen Hrvatskom te da su ga na druge kontinente prenijeli hrvatski iseljenici. Sustav tambura farkašica prvi je primijenio Mijo Majer (1863. – 1915.), Osječanin koji je prilikom dolaska u Zagreb na studij prava donio sa sobom tamburu te je uz Slavka Šrepela i podršku Franje Kuhača osnovao tamburaški zbor sveučilištaraca „Hrvatska lira“ 1882. godine. Najviše se sviralo u sjeverozapadnoj i sjevernoj

Hrvatskoj, a KUD „Zora“ iz Adamovca u okolici Zagreba, osnovan 1920. godine, jedini sustavno njeguje sviranje na farkašicama do danas (Ministarstvo kulture , 2019).

2.2. Nematerijalna kulturna baština Krapinsko-zagorske županije

Na popisu Registra nematerijalnih kulturnih dobra na području Krapinsko-zagorske županije nalaze se sljedeća nematerijalna kulturna dobra (Ministarstvo kulture, 2019):

- Govor Huma na Sutli: Hum na Sutli,
- Običaj uskrsnog pucanja streljanja iz pištola u Kostelu: Kostel i
- Umijeće izrade tradicijskih dječjih igračka s područja Hrvatskog zagorja: Krapina.

Uz navedeno, za područje Krapinsko-zagorske županije vežu se još i:

- Medičarski obrti i
- Umijeće izrade tradicijskih božićnih jaslica

Govor Huma na Sutli ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji usmena predaja, izričaji i jezik. Humski govor jedan je od najzanimljivijih, najsloženijih i najarhaičnijih govora kajkavskog dijalekta. Razlikuju se donjosutlanski dijalekt koji čine kajkavizirani govori nekadašnjih doseljenika čakavaca od gornjosutlanskog koji se tradicionalno ubraja u zagorsko-međimurski dijalekt, zajedno s ostalim govorima Hrvatskog zagorja. Posebnosti ovog govora doprinio je i položaj Huma na samoj Sutli, koji sa slovenskim mjestom Rogatec gotovo čini jednu urbanu cjelinu, tako da vokalno-akcentski odnosi humskog govora imaju neke jezične crte atipične za hrvatske govore. Intonacija naglašenih slogova redovito je silazna. Osim na morfološkoj i fonetskoj razini humski govor poseban je i leksikološki (Ministarstvo kulture , 2019).

Običaj uskrsnog pucanja streljanja iz pištola u Kostelu ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji običaji, obredi i svečanosti. Radi se o tradiciji temeljenoj na usmenoj predaji

lokalnog stanovništva. Posjednici krapinsko - kostelgradskog vlastelinstva od 16. st., plemićka obitelj Keglević od Bužina uz obitelj Sekelja, i većinu velikaških obitelji, imala je vlastite naoružane postrojbe Svoj banderij. Keglevići su, između ostalog, koristili i pri sudjelovanju u proslavama crkvenih blagdana i običaja toga kraja. Tako su i na slavljenju uskršnjih blagdana članovi banderija imali dužnosti pucanja iz oružja u slavu Isusovog uskrsnuća i čuvanja Isusovog groba. Tradicija proizašla iz tih povijesnih okolnosti ostala je duboko ukorijenjena kod stanovnika Kostela i, u skoro nepromijenjenom obliku, opstala do današnjih dana. Običaj uskrsnog pucanja streljanja, od priprema do zadnjeg dana pucanja na Bijelu nedjelju, dio je originalne tradicije i predanja stanovnika Kostela. Svi tradicijski elementi, poznati iz prošlosti, zadržali su se i danas. Jedino je obilaženja od kuće do kuće za Veliku subotu zamijenjeno otvorenjem „Kostelske Uskrsne pištole,„. Na području Krapinsko - zagorske županije tijekom vremena, osnovana su mnoga druga kuburaška društva koja streljaju za uskrsne blagdane, no nemaju povijesnog uporišta za običaj, već su preuzeli običaj iz Kostela (Ministarstvo kulture , 2019).

Uz navedeno, na UNESCO-ovoj listi od 2009. godine nalaz se **Umijeće izrade tradicijskih dječjih igračaka s područja Hrvatskog zagorja.** „Drvene dječje igračke prepoznatljivi su tradicijski proizvodi Hrvatskoga zagorja s dugom poviješću. Upravo su se na ovim prostorima u 19. st. razvila osebujna umijeća izrađivanja igračaka, koja su se u pojedinim selima kao što su Laz, Stubica, Tugonica ili sama Marija Bistrica zadržala sve do današnjih dana. Od vrlo jednostavnih igračaka svirala, asortiman se proširivao tako da su u pojedinim periodima izrađivali oko sto i dvadeset različitih igračaka. Način izradbe prenosio se u određenim obiteljima iz generacije u generaciju i zadržao do danas. Za njih je karakteristično da ih izrađuju ručno muškarci, a većinom ih oslikavaju žene. Nikada ne mogu biti dvije u potpunosti identične jer je svaka ručni rad. Kao materijal koristi se meko drvo iz neposredne okoline, vrba, lipa, bukva i javor, koje rukotvorci nakon sušenja tešu, a zatim uz pomoć drvenih ili kartonskih šablona posebnim alatom režu i oblikuju. Pri oslikavanju se služe ekološkim bojama, a kao podlogu najčešće koriste crvenu, žutu ili plavu boju“ (Ministarstvo kulture , 2019).

Slika 7. Dječje drvene igračke

(Izvor: Ministarstvo kulture , 2019. *Kulturna baština: nematerijalna kulturna baština*.
Dostupno na: <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=29> (Pristup: 15 Svibnja 2019)

Današnje zviždaljke, konji, automobili, sićušni namještaj, plesači koji se vrte, konji za skakanje i ptice koje, gotovo su identične onima napravljenim prije više od jednog stoljeća - iako nijedna igračka nije posve ista, zahvaljujući ručno izrađenom proizvodnom procesu. Popularne među mještanima i turistima, te se igračke prodaju na župnim sajmovima, tržnicama i specijaliziranim trgovinama širom svijeta. Oni su također evoluirali s vremenom i, osim tradicionalnih oblika kao što su konji i kolica, pojavili su se novi, koji predstavljaju automobile, kamione, zrakoplove i vlakove, odražavajući svijet koji okružuje današnju djecu. Sićušni igrački instrumenti, pažljivo podešeni, još uvijek služe kao važne komponente u glazbenom obrazovanju ruralne djece (UNESCO, 2009).

Umijeće izrade tradicijskih božićnih jaslca ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji znanje i vještine, a dobro se veže uz područje cijele sjeverne Hrvatske. Originalnim rješenjima u izrazu i izvedbi, ističu tradicijski duh i narodnu motiviku sredine. Te jaslce koje se

još nazivaju i Betlehemi odnosno Betlemi, i danas se čuvaju i obnavljaju u pojedinim kućama te se u božićno vrijeme smještaju u poseban ugao kuće. Jaslice čine figurice tj. kipeci (sveta Obitelj, pastiri, sv. Tri Kralja i domaće životinje) i četvrtasta ili trokutasta štalica. Za stvaranje kulta jaslica zaslužni su sv. Franjo Asiški i red Isusovaca, koji jaslice biraju kao sredstvo privlačenja ljudi u razdoblju protureformacije (Ministarstvo kulture, 2019).

Važno je napomenuti i kako je izrada licitarskih srca, odnosno tradicija medičarski obrta opisana ranije u poglavlju također dio bogate nematerijalne baštine Hrvatskog zagorja. Uz medičarske obrte veže se i izrada svijeća. Proizvodnja svijeća i sitnih kolača ispečenih u drvenim, minuciozno izrezbarenim kalupima prerasla je u obrt medičara i svjećara, povezanih do danas zbog zajedničkih usporednica: saće, vosak i med. Sve češće, jedan obrtnik obavljao je oba obrta – i medičarski i svjećarski. Također, majstori medičari bavili su se izradom proizvoda od tijesta i voska, ali i pripremom pića (gvirc i medica) koji su posebno popularni na području Marija Bistrice i okolice (Šarić, 2013). Umijeće izrade drvenih igračaka, uz licitarska srca, jedno je od najpoznatijih elemenata nematerijalne kulturne baštine cijele Hrvatske.

2.3. Nematerijalna kulturna baština Varaždinske županije

Na popisu Registra nematerijalnih kulturnih dobra na području Varaždinske županije nalaze se sljedeća nematerijalna kulturna dobra (Ministarstvo kulture, 2019):

- Bednjanski govor: Bednja
- Lepoglavska čipka: Lepoglava
- Priprema blagdanske pogače lucišćak: Plemenščina
- Tradicije vezane uz varaždinsku građansku gardu “Purgari”: Varaždin
- Jurjevski običaji na području sjeverozapadne Hrvatske: Vidovec

Uz navedeno, za područje Varaždinske županije vežu se i:

- Umijeće izrade tradicijskih božićnih jaslica s područja sjeverozapadne Hrvatske,
- Umijeće izrade tradicijskog božićnog nakita – kinč na području sjeverozapadne Hrvatske,

- Umijeće izrade nakita – božićnog lusteru na području sjeverozapadne Hrvatske i

Bednjanski govor ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji usmena predaja, izričaj i jezik. „Bednjanski govor pripada središnjozagorskom kajkavskom dijalektu koji je dio osnovne, konzervativne grupe kajkavskih govora, to je govor mjesta Bednje i okolnih sela koja i zemljopisno čine cjelinu jer su i reljefno odvojeni od susjedstva gorama Ivančicom, Strahinčicom, Maceljskom i Ravnom gorom. Upravo su ti zemljopisni razlozi uvjetovali specifičan jezični razvoj toga ograničena područja. Ono što bednjanski govor odvađa od svih drugih kajkavskih govora, jest razvoj njegova vokalizma“ (Ministarstvo kulture , 2019).

Lepoglavska čipka ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji znanje i vještine. Uz pašku i hvarsku, lepoglavska se čipka nalazi na UNESCO-ovom popisu od 2009. godine. Lepoglava čipka je napravljena pletenjem navoja na vretena ili bobina; često se koristi za izradu čipkastih vrpca za narodne nošnje ili se prodaje na seoskim sajmovima. Međunarodni festival čipke u Lepoglavi svake godine slavi umjetnost (UNESCO, 2009). Lepoglavska čipka je čipka na batiće zvana još i klepana čipka, a umijeće klepanja čipke prenosilo se s koljena na koljeno, čime se stara tradicija njegovala i sačuvala sve do danas. Osnovni princip izrade čipke svodi se na ispreplitanje niti pomoću batića u vidu osnove i potke. Vještim prebacivanjem batića popunjavaju se iscrtani ornamenti (Ministarstvo kulture , 2019).

Slika 8. Lepoglavska čipka

Izvor: Kajkaviana Magica, 2014. *Lepoglavska Čipka, Lepoglava*.
Dostupno na: <https://kajkaviana-magica.eu/hr/lepoglavska-cipka/> (Pristup: 14 Svibnja 2019)

Priprema blagdanske pogače lucišćak ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji znanje i vještine. Pogaču zvanu LUCIŠĆAK ili LUCIN KOLAČ mijesi se na dan sv. Lucije, prije zore. Etimologija njenog lokalnog naziva može se tumačiti kao izvedenica od imena sv. Lucije. Pogača je rađena bez kvasa, od brašna različitog žitka, od mješavine raži, kukuruza, pšenice, graha, koščica, lana i konoplje, a gornja površina posipava se orasima tučenim u drvenom tukaču. Zrnje se u prošlosti mljelo na ručnom žrvnju koji se toga dana morao vrtet naopak. Forma pogače je kružna, a u presjeku je vrlo tanka. Pogača se pekla u krušnoj peći a kada su se ukućani probudili, jeli su je s vjerom u zdravlje i snagu u slijedećoj godini a komadići pogače davali su se blagu u štali, za zdravlje, snagu i plodnost (Ministarstvo kulture , 2019).

Tradicije vezane uz varaždinsku građansku gardu “Purgari” ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih

kulturnih dobara u klasifikaciji običaji, obredi i svečanosti. Varaždinska građanska garda – Purgari, kroz svoje djelovanje kako u prošlosti tako i danas, aktivno prenosi umijeće i tradicijske vrijednosti građanskog života Varaždina. Iako je vjerojatno postojala i ranije, u povijesnim dokumentima Varaždinska građanska garda spominje se prvi puta 1750. godine, u Statutu grada Varaždina. Kako su članovi Građanske garde bili građani grada Varaždina, dobili su naziv naši purgari od njemačke riječi Bürger – građanin. Zadaci garde bili su podijeljeni na one u miru i one u doba važnih okolnosti tj. ratno doba. Sudjelovanje na gradskim svečanostima, vježbe u oružju i humanitarne aktivnosti, svrstane su u prvu grupu, dok su osiguranje reda i zaštita imovine građana, organizacija straža i pratnje transporta u drugoj skupini. Garda je imala dvojaku funkciju, vojno-zaštitničku i paradnu. Danas postrojba služi prije svega u protokolarne svrhe i kao turistička atrakcija. Smjena straže ispred Gradske vijećnice održava se svake subote od 11 do 12 sati, od sredine travnja do sredine rujna. Najdužu tradiciju svakako ima sudjelovanje u Tijelovskoj procesiji, u kojoj pripadnici postrojbe tradicionalno nose baldahin. Isto tako je dugogodišnja tradicija – čuvanje Božjeg groba – za Uskrsne blagdane, u Varaždinskoj katedrali (Ministarstvo kulture , 2019).

Jurjevski običaji na području sjeverozapadne Hrvatske ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji običaji, obredi i svečanosti. Ovi običaji vezani su uz proljetni ciklus i obilježavanje početka proljeća na Jurjev dan, 23. travnja, i to ophodima i krijesovima. Jura ili zeleni Jura kiti se granjem i zelenilom koje ima oblik stošca. Okićeni Jura tijekom ophodnje u svakoj ruci nosi po jednu dugu granu divljeg šipka s trnjem, zvanu VIENKA. Obilazeći selo u pratnji pjevaju se jurjevske pjesme. Na kraju ophodnje pali se jurjevski krijes složen od raznovrsnog granja, oko krijesa se pjeva i pleše, sa zelenog Jure se skida granje koje se baca u zapaljeni krijes. Kada se vatra stiša i krijes gotovo izgori muškarci ga preskakuju (Ministarstvo kulture , 2019).

Umijeće izrade tradicijskog božićnog nakita – kinč ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji znanje i vještine, a umijeće je specifično za područje cijele sjeverozapadne Hrvatske. Osnovna karakteristika izrade kinča je oplitanje žice krep papirom i izrada cvjetnih

glavica različitih oblika i kolorita, rezanjem i svijanjem papira. Tako izrađene cvjetove povezuje se u vjenčić, kojim se ukrašava sveti vugel (kut) u hiži (kući) (Ministarstvo kulture , 2019).

Umijeće izrade tradicijskog nakita božićnog lusteru s područja sjeverozapadne Hrvatske ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji znanje i vještine. Za ukrašavanje seoskih domova u adventsko razdoblje žene su izrađivale u obliku visećih svijećnjaka lustere od slame, koje su vješale o kućnu gredu. Tako izrađen luster služio je isključivo kao ukras. Slamčice određene veličine trebalo je nanizati na konac, priljubiti jednu do druge, a zatim oblikovati u rombove, koji su se povezivali koncem, a ponekad su između slamnatih štapića umetane perlice ili zrnje graha. Rađeni su i lusteri od krep papira čiju osnovu čini žica opletena papirom na kojoj je pričvršćen niz cvjetnih glava s listićima (Ministarstvo kulture , 2019).

2.4. Nematerijalan kulturna baština Koprivničko-križevačke županije

Na popisu Registra nematerijalnih kulturnih dobara na području Koprivničko-križevačke županije nalaze se sljedeća nematerijalna kulturna dobra (Ministarstvo kulture, 2019):

- Umijeće ukrašavanja uskršnjih jaja - pisanica u Podravini: Đelekovec
- Legenda o picokima: Đurđevac
- Priprema tradicijskog kolača - pogača z oreji: Đurđevac
- Priprema slastice bregofska pita : Koprivnički Bregi
- Ivanečki vez : Koprivnički Ivanec
- Umijeće izrade peteranskog veza – filea: Peteranec
- Priprema tradicijskog kolača - podravska mazanica: Virje

Umijeće ukrašavanja uskršnjih jaja - pisanica u Podravini ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji znanje i vještine. „Na području Podravine poznato je nekoliko tehnika ukrašavanja pisanica od kojih su neke karakteristične za pojedina sela. Pisanje voskom često se smatra jednom od najstarijih tehnika. Izvodi se pomoću pisljke kojom se na površinu jaja

nanosi vosak. Tako ukrašene pisanice mogu biti dvobojne, trobojne i višebojne. Druga tehnika ukrašavanja pisanica je struganjem. Tehnika ukrašavanja tzv. železnom vodom izvodi se pomoću solne kiseline u koju se umače tanki kist i iscrtava motiv na obojenoj površini. Tehnika ukrašavanja umatanjem danas se izvodi pomoću raznobojnih krpica, a nekad se izvodila pomoću srčike iz biljke setinec. Vrlo je raširena i tehnika ukrašavanja otiscima biljaka“ (Ministarstvo kulture , 2019).

Slika 9. Pisanice iz Podravine

(Izvor: Ministarstvo kulture , 2019. *Kulturna baština: nematerijalna kulturna baština*.
Dostupno na: <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=29>
(Pristup: 15 Svibnja 2019)

Legenda o picokima ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji usmene predaje, izričaji i jezik. „Scenska igra Legenda o picokima odigrava se tradicionalno krajem lipnja na otvorenom prostoru oko utvrde. Radnja ima svoje povijesno uporište u događajima iz druge

polovice XVI. stoljeća kada je turska vojska u osvajačkom pohodu došla i u ove krajeve“. „U pohodu od Virovitice do Koprivnice Turci nailaze na neprobojnu đurđevačku utvrdu. Nakon dugotrajnog opsjedanja utvrde branitelji iz topa ispaljuju posljednjeg pijetla u turski tabor“. Turski vojskovođa, nasamaren, zaključuje kako „kauri“ imaju hrane na bacanje te odlaze u daljnje pohode koji obećavaju veći uspjeh, ostavljajući Đurđevčanima u „amanet“ nadimak Picok (Ministarstvo kulture , 2019).

Priprema tradicijskog kolača - pogača z oreji ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu preventivno zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji znanje i vještine. Tradicijski kolač - pogača z oreji (orasima) stara je jednostavna i izvrsna poslastica koju na području đurđevačke Podravine priprema već pet generacija domaćica grada Đurđevca i područja oko njega. Kolač se pripremao za jesenske i zimske poljoprivredne i kućanske poslove, u koje je bilo uključeno više ljudi, ali i za vrijeme Korizme i posta. Glavna obilježja pogače je obrađivanje tijesta preklapanjem, žilavo tijesto i hrskava kora. Tradicijski običaj *iti s pogačom* vezan uz rođenje djeteta dobio je ime baš po pogači koja je osnovni element kojim kuma dariva novorođeno dijete (Ministarstvo kulture , 2019).

Priprema slastice bregofska pita ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji znanje i vještine. „Umijeće pripreme slastice bregofska pita prenosi se usmenim putem već generacijama unutar obitelji u podravskom mjestu Koprivnički Bregi kraj Koprivnice, a peku je bregofske žene. Vjerojatno i više od dvjesto godina Božić, Uskrs i svatovi nezamislivi su u Bregima bez bregovske pite koja se u tom mjestu peče po starim receptima, sve do današnjih dana“ (Ministarstvo kulture , 2019).

Ivanečki vez ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji znanje i vještine. „Obuhvaća područje župe Koprivnički Ivanec i prepoznatljivi je dio nasljeđa, odnosno tradicijskog tekstilno-rukotvorskog umijeća ukrašavanja ženskih odjevnih predmeta“. „Vez je dio nasljeđa po kojem su prepoznatljivi žitelji župe Koprivnički Ivanec, po njemu se identificiraju, te razlikuju od ostalih naselja koprivničkog područja. Specifičan način odijevanja žena navedenih naselja, očuvan je do sredine 20. stoljeća, dok je u ostalim okolnim naseljima moda iz grada

preuzeta mnogo ranije. Sredinom 90- ih 20. stoljeća ivanečki vez počeo se koristiti kao predmet – suvenir“ (Ministarstvo kulture , 2019).

Slika 10. Ivanečki vez

(Izvor: Općina Koprivnički Ivanec, 2010. *Zaštita Ivanečkog veza*.
Dostupn na: <https://koprivnicki-ivanec.hr/novosti/zastita-ivaneckog-veza/>
(Pristup 14 Svibnja 2019)

Umijeće izrade peteranskog veza – filea ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu preventivno zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji znanje i vještine. Posebnost peteranskog veza očituje se u suptilnoj pučkoj modifikaciji industrijskog načina izrade filea s početka dvadesetog stoljeća. Zbog svoje profinjenosti, zahtjevne izrade i dubokog prožimanja s načinom življenja naselja Peteranec,

Umijeće izrade peteranskog veza – filea predstavlja nematerijalno kulturno dobro značajno za šire područja Podravine (Ministarstvo kulture , 2019).

Priprema tradicijskog kolača - podravska mazanica ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu preventivno zaštićenih kulturnih dobara u klasifikaciji znanje i vještine. Mazanica je staro podravsko desertno jelo (kolač) od vučenog tijesta s nadjevom. Pripremao se na prostoru ravničarske i bilogorske Podravine nedjeljom i blagdanom; radnim danom; za berbu grožđa, žetvu, vršidbu, prilikom završetka gradnje kuće i svakog drugog značajnog posla (za težake); za svečane prigode: svatove, babinje, krstitke. Receptura i postupci pripreme mazanice prenosili su se s generacije na generaciju. Sastoji se od samo nekoliko osnovnih sastojaka, a prepoznatljivo je po okusu, teksturi i izgledu. Domaćice nekoć nisu mazanicu nazivale kolačem već upravo „mazanicom“. Posluživala se na kraju obroka, ili kao međuobrok između ručka i večere. S tehnološkog stanovišta, mazanica je pekarski proizvod od vučenog tijesta (Ministarstvo kulture , 2019).

Nakon pregleda iznimno bogate nematerijalne kulturne baštine sjeverne Hrvatske, u nastavku rada slijedi analiza postojećeg stanja baštine u funkciji turizma.

3. ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA NEMATERIJALNE KULTURNE BAŠTINE SJEVERNE HRVATSKE U FUNKCIJI TURIZMA

Kako je vidljivo iz prethodnog poglavlja, područje sjeverne Hrvatske bogato je nematerijalnom kulturnom baštinom. Neka od navedenih kulturnih dobra, poput medičarskog obrta i izrade tradicionalnih igračaka, već su poznati turističke atrakcije na globalnoj razini. No, postavlja se pitanje kakav je turistički potencijal ostale nematerijalne kulturne baštine područja sjeverne Hrvatske. U ovom poglavlju rada analizira se stanje glavnih turističkih atrakcija nematerijalne kulturne baštine. S obzirom na bogatstvo i količinu nematerijalne kulturne baštine u analizu su uključeni oni elementi koji su već prepoznati kao turistički potencijal i/ili se već nalaze u funkciji turizma. Nakon analize stanja glavnih turističkih atrakcija slijedi analiza turističkih kretanja kako bi se turističke atrakcije nematerijalne kulturne baštine što bolje povezali s turizmom i kao bi se mogla napraviti PEST i SWOT analiza. Na kraju poglavlje daje se i osvrt na strateške razvojne dokumente analiziranog područja.

3.1. Analiza stanja glavnih turističkih atrakcija nematerijalne kulturne baštine

Kao glavne turističke atrakcije sjeverne Hrvatske odabrana je nematerijalna kulturna baština koja se nalazi na UNESCO-ovoj listi (UNESCO, 2018):

- Međimurska popevka
- Medičarski obrt na području sjeverne Hrvatske
- Tradicionalna izrada drvenih dječjih igračaka iz Hrvatskog zagorja
- Lepoglavska čipka.

Međimurska popevka danas je prepoznatljiv segment nematerijalne kulturne baštine koji se sve više integrira u turizam županije. Popevka se turistima prezentira na lokaciji, u sklopu Međimurske palače turizma koja je otvorena 2018. godine. Palača turizma rađena je s namjerom predstavljanja bogate kulturne baštine županije. Također, Međimurska popevka svoje mjesto ima i u stalnom postavu Muzeja Međimurja Čakovec od 2007. godine kao i u „Riznici Međimurja – Muzeju

nematerijalne baštine“ (Muzej Međimurja Čakovec, 2017). Zajednica hrvatskih kulturno umjetničkih udruga Međimurske županije svake godine organizira i Smotre međimurske popevke koje se održavaju u proljetnim mjesecima u Nedelišću. U 2019. godini održana je 35. smotra Međimurske popevke, a uz smotre svake se godine održavaju i predsmotre na više lokacija. Smotrama prisustvuju kulturna umjetnička društva iz cijelog područja (Zajednica hrvatskih kulturno umjetničkih udruga Međimurske županije, 2019). Na temu Međimurske popevke snimljen je i film naslova „Međimurska popevka u svakom domu“. Film je sniman u drugoj polovici 2018. godine i premijerno je prikazan u prosincu u Centru za kulturu pred 300-ak gledatelja. Kako bi bio dostupan svima zainteresiranima javno je objavljen na muzejskom YouTube kanalu (Muzej Međimurja Čakovec, 2019). Iz analize je vidljivo kako se Međimurska popevka kao nematerijalno kulturno dobro promovira na više načina, a kao najzanimljivija iz aspekta turizma može se izdvojiti Smotra Međimurske popevke. Na taj način se turistu u potpunosti može približiti stvarna vrijednost baštine koja se prezentira.

Iako se medičarski obrt smatra nematerijalnim kulturnom dobrom cijele sjeverne Hrvatske i kao takav je upisan na UNESCO-ovu listu, u ovoj se analizi fokus stavlja na medičarski obrt u Hrvatskom zagorju. Razvoj i globalna popularnost medičarskog obrta ovog kraja može se povezati i s tradicijom turizma koji već godinama bilježi rekordne brojke, pogotovo u segmentu vjerskog turizma. U Marija Bistrici postoji Etno zbirka licitarskog obrta, gdje se izrada licitara može upoznati „kroz kratku prezentaciju majstora, a u radionici se gost i sam može okušati u ulozi majstora- licitara. Poseban doživljaj Marije Bistrice i medičarskog obrta je i degustacija gvirca - vrlo osebujnog pića od meda bogatog okusa i mirisa prirode. Gvirac nastaje spontanom fermentacijom meda, a nekad su ga zbog ljekovitih svojstava meda nazivali i pićem besmrtnosti“ (Visit Zagorje, 2019). Na području Krapinsko-zagorske županije u trenutku pisanja ovog rada, a prema Obrtnom registru (Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta, 2019), postoje četiri registrirana medičarska, odnosno medičarsko-svjećarska obrta. Svi su registrirani na području Marija Bistrice i imaju vlastite proizvodno prodajne prostore. Doživljaj medičarstva Bistričkog kraja u svojoj ponudi turistima nudi i Hotel Kaj iz Marija Bistrice. Turistički aranžman naziva „Radionica Licitarskog srca“ uključuje razgledavanje etno zbirke uz pratnju vodiča, degustaciju i licitarsko srce na dar (BLuesun hotel Kaj, 2019). Prepoznatljiva Licitarska srca nude se turistima na području cijele Hrvatske kao suveniri, a također se nalaze i u turističkim brošurama Hrvatske.

Iz analize je vidljivo kako je medičarski obrt prepoznatljiva turistička atrakcija. No, zabrinjavajuća je činjenica kako na području Hrvatskog zagorja postoje samo četiri registrirana obrta ove djelatnosti. S obzirom na široku ponudu na području cijele Hrvatske, ali i na izvoz, može se zaključiti kako se djelatnost medičarskog obrta proširila na masovnu proizvodnju što bi svakako treba izbjeći i vratiti medičarstvo ovog kraja u okvire tradicionalnih obrta gdje i pripada.

Tradicionalna izrada drvenih dječjih igračaka iz Hrvatskog zagorja još je jedan prepoznatljiva turistička atrakcija nematerijalne kulturne baštine specifičan za Hrvatsko zagorje ali i za veći dio sjeverne Hrvatske. Bez obzira na protek vremena i činjenicu kako su tradicionalne igračke iz današnjeg aspekta zastarjele, one i dalje pobuđuju zanimanje i interes mlađe generacije. Igračke se danas mogu pronaći na sajmovima, u suvenirnicama i na izložbama diljem Hrvatske, a također se čuvaju i u Muzejima. O ovim igračkama službeno skrbi Centar za tradicijske vrijednosti i obrte u Kumrovcu. Središta izrade su i danas mjesta Bistrički Laz, Stubički Laz, Gornja Stubica, Marija Bistrica, Tugonica i Turnišće. Na području Krapinsko-zagorske županije u trenutku pisanja ovog rada, a prema Obrtnom registru (Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta, 2019), postoji sedam registriranih obrta za izradu tradicijskih drvenih igračaka i suvenira, a svi obrti bave se proizvodnjom i prodajom vlastitih proizvoda. Iako su tradicijske drvene igračke prepoznatljiva turistička atrakcija, njihova prezentacija turistima siromašna je i fokusira se uglavnom na područje Marija Bistrice i Kumrovca što svakako predstavlja podlogu za daljnju analizu i razmatranje mogućnosti.

Lepoglavska čipka dio je nematerijalne kulturne baštine UNESCO-ovog popisa naziva Čipkarsvo u Hrvatskoj, a promovira se putem Međunarodnog festivala čipke u Lepoglavi koji se kontinuirano održava od 1997. godine. U sklopu festivala se održavaju i radionice izrade čipke te sajam tradicijskog rukotvorina i starih zanata. Također, Lepoglavska se čipka prezentira i putem raznih izložaba, a u fokusu je interesa i Udruge „Ekomuzej Lepoglava“ osnovane krajem 2011, a primarni cilj i svrha joj je vrednovanje, istraživanje, čuvanje i prenošenje, te interpretiranje i prezentiranje ukupne lokalne prirodne i kulturne baštine (materijalne i nematerijalne), te poticanje, vrednovanje i organiziranje ostalih oblika kulture i kreativnog izražavanja u Lepoglavi (Ekomuzej Lepoglava, 2019). Lepoglavska je čipka, za razliku od Paške i Hvarske, neprepoznatljiva i njen se turistički

potencijal tek treba iskoristiti. Iako je čipka vrlo popularna kao suvenir, Lepoglavska čipka se može pronaći na tek rijetkim prodajnim mjestima uglavnom na području Lepoglave i okolice.

Nakon analize glavnih turističkih atrakcija nematerijalne kulturne baštine sjeverne Hrvatske, u nastavku rada slijedi pregled i analiza turističkih kretanja na području sjeverne Hrvatske.

3.2. Analiza turističkih kretanja

Analiza turističkih kretanja obuhvaća period od 2013. do 2017. godine.

Tablica 2. Dolasci i noćenja turista po županijama u 2013. godini

	DOLASCI			NOĆENJA		
	UKUPNO	DOMAĆI	STRANI	UKUPNO	DOMAĆI	STRANI
MEĐIMURSKA	45.179	30.748	14.431	99.182	66.909	32.273
KRAPINSKO-ZAGORSKA	75.172	44.777	30.395	177.587	113.090	64.497
VARAŽDINSKA	42.385	23.273	19.112	111.549	70.376	41.173
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA	15.812	10.797	5.015	28.337	18.782	9.555
UKUPNO	178.548	109.595	68.953	416.655	269.157	147.498

(Izvor: Državni zavod za statistiku, 2019. *Statistički ljetopisi*.
Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (Pristup 14 Svibnja 2019)

Iz tablice je vidljivo kako je u 2013. godini najveći broj ukupnih dolazaka i noćenja ostvarila Krapinsko-zagorska županija, a prevladavaju domaći turisti. Ukupno je na području sjeverne Hrvatske u 2013. godini zabilježeno 178.548 turističkih dolazaka, od čega 61,38% čine dolasci domaćih turista. Turisti su ostvarili ukupno 416.655 noćenja od čega 64,60% čine noćenja domaćih turista.

Tablica 3. Dolasci i noćenja turista po županijama u 2014. godini

	DOLASCI			NOĆENJA		
	UKUPNO	DOMAĆI	STRANI	UKUPNO	DOMAĆI	STRANI
MEĐIMURSKA	48.272	28.955	19.317	111.217	60.650	50.567
KRAPINSKO-ZAGORSKA	85.367	50.772	34.595	210.253	134.015	76.238
VARAŽDINSKA	45.774	24.247	21.527	117.008	72.888	44.120
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA	16.764	10.721	6.043	31.568	17.941	13.627
UKUPNO	196.177	114.695	81.482	470.046	285.494	184.552

(Izvor: Državni zavod za statistiku, 2019. *Statistički ljetopisi*.
Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (Pristup 14 Svibnja 2019)

Najveći broj dolazaka i noćenja u 2014. godini bilježi Krapinsko-zagorska županija, te prevladavaju domaći turisti. Područje sjeverne Hrvatske bilježi ukupno 196.177 dolazaka, od čega 58,47% čine domaći turisti. Noćenja je ostvareno ukupno 470.046, s udjelom od 60,74% domaćih turista.

Tablica 4. Dolasci i noćenja turista po županijama u 2015. godini

	DOLASCI			NOĆENJA		
	UKUPNO	DOMAĆI	STRANI	UKUPNO	DOMAĆI	STRANI
MEĐIMURSKA	56.442	30.573	25.869	127.190	65.109	62.081
KRAPINSKO-ZAGORSKA	95.751	55.840	39.911	215.831	133.649	82.182
VARAŽDINSKA	49.614	26.350	23.264	129.882	74.964	54.918
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA	17.893	10.349	7.544	28.017	16.624	11.393
UKUPNO	219.700	123.112	96.588	500.920	290.346	210.074

(Izvor: Državni zavod za statistiku, 2019. *Statistički ljetopisi*.
Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (Pristup 14 Svibnja 2019)

Najveći broj dolazaka i noćenja u 2015. godini na području sjeverne Hrvatske ostvaruje Krapinsko-zagorska županija, a kao i ranijih godina prevladavaju domaći turisti. Ukupan broj ostvarenih dolazaka je 219.700 od čega 56,04% čine dolasci domaćih turista. U sjevernoj Hrvatskoj u istoj je godini ostvareno 500.920 noćenja, 57,97% čine noćenja domaćih turista.

Tablica 5. Dolasci i noćenja turista po županijama u 2016. godini

	DOLASCI			NOĆENJA		
	UKUPNO	DOMAĆI	STRANI	UKUPNO	DOMAĆI	STRANI
MEĐIMURSKA	45.880	23.926	21.954	110.039	52.276	57.763
KRAPINSKO-ZAGORSKA	124.585	66.979	57.606	283.351	163.625	119.726
VARAŽDINSKA	52.008	27.774	24.234	128.595	81.565	47.030
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA	18.864	10.966	7.898	39.747	23.100	16.647
UKUPNO	241.337	129.645	111.692	561.732	320.566	241.166

(Izvor: Državni zavod za statistiku, 2019. *Statistički ljetopisi*.
Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (Pristup 14 Svibnja 2019)

Najveći broj dolazaka i noćenja, kao i ranijih godina, u 2016. godini na području sjeverne Hrvatske ostvaruje Krapinsko-zagorska županija. Ukupan broj turističkih dolazaka u sjevernoj je Hrvatskoj u 2016. godini bio 241.337, a 53,72% čine dolasci domaćih turista. Noćenja je u istoj godini ostvareno 561.732, a 57,07% su noćenja domaćih turista.

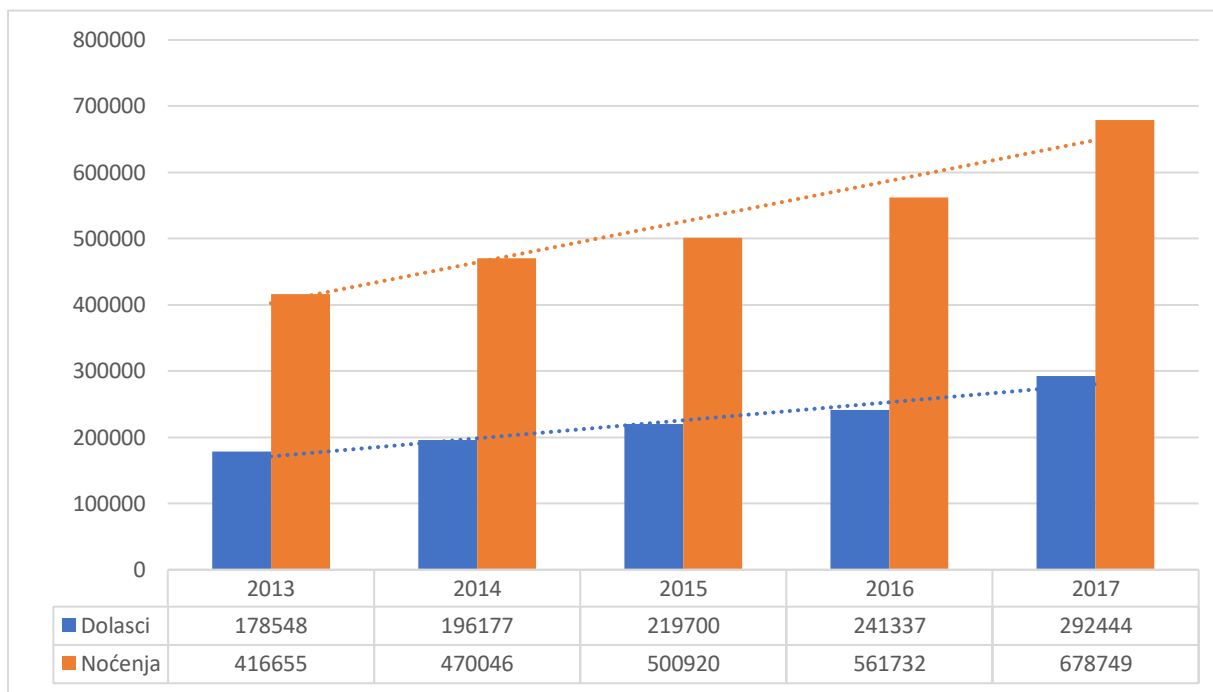
Tablica 6. Dolasci i noćenja turista po županijama u 2017. godini

	DOLASCI			NOĆENJA		
	UKUPNO	DOMAĆI	STRANI	UKUPNO	DOMAĆI	STRANI
MEĐIMURSKA	70.337	36.963	33.374	168.146	78.476	89.670
KRAPINSKO-ZAGORSKA	142.313	73.841	68.472	330.277	184.881	145.396
VARAŽDINSKA	61.257	29.150	32.107	141.512	80.022	61.490
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA	18.537	11.142	7.395	38.814	22.169	16.645
UKUPNO	292.444	151.096	141.348	678.749	365.548	313.201

(Izvor: Državni zavod za statistiku, 2019. *Statistički ljetopisi*.
Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (Pristup 14 Svibnja 2019)

Kao i prethodnih godina, najveći broj noćenja i dolazaka turista u 2017. godini ostvaruje Krapinsko-zagorska županija. Od ukupnog broja dolazaka turista na područje sjeverne Hrvatske (292.444), 51,67% su dolasci domaćih turista, a od ukupnog broja noćenja (678.749) 53,86% čine noćenja domaćih turista.

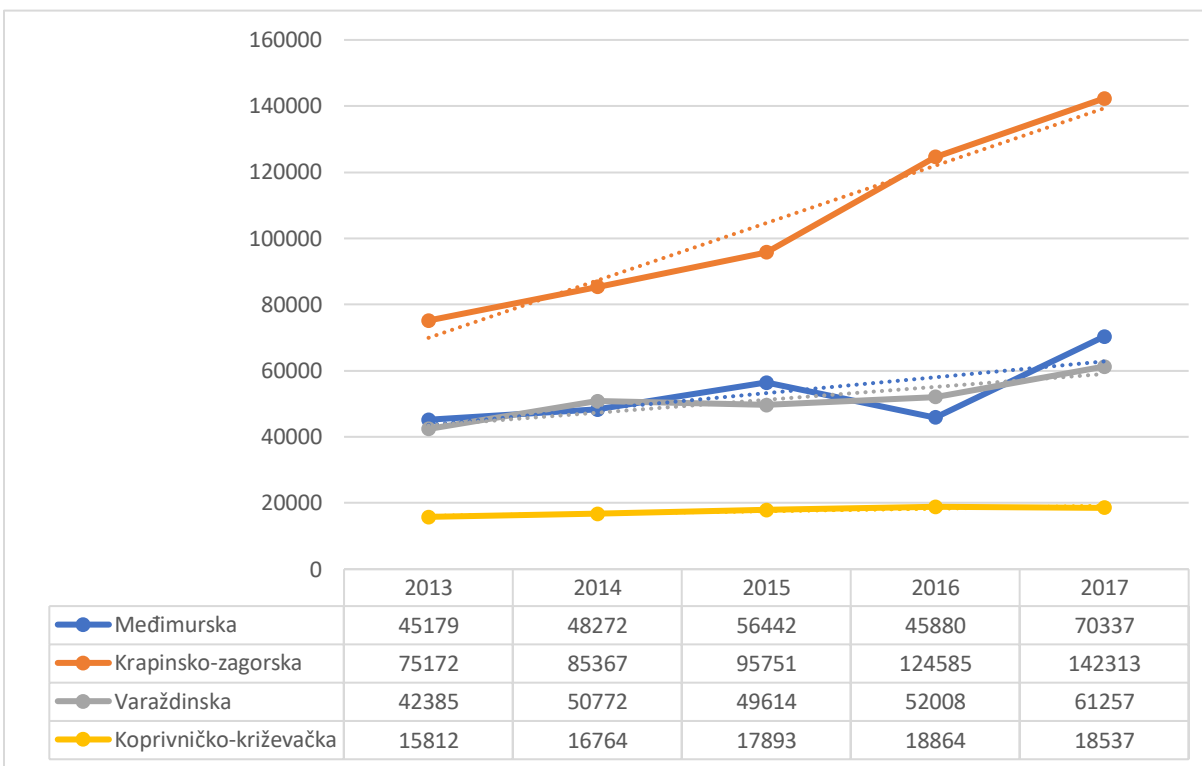
Grafikon 2. Grafički prikaz ukupnih turističkih kretanja u sjevernoj Hrvatskoj za period od 2013. do 2017. godine

Izvor: Izrada autorice

Iz grafičkog prikaza vidljiv je kontinuirani rast dolazaka i noćenja turista na područje sjeverne Hrvatske u periodu od 2013. do 2017. godine. U 2017. godini ostvareno je čak 64% više dolazaka i 63% više noćenja turista u odnosu na 2013. godinu. Veći trend rasta bilježe dolasci u odnosu na noćenja što ne iznenađuje uzme li se u obzir na u turističkim kretanjima prevladavaju domaći turisti koji destinaciju sjeverne Hrvatske uglavnom biraju za jednodnevne izlete.

Grafikon 3. Grafički prikaz kretanja broja turista po županijama u periodu od 2013. do 2017. godine

Izvor: Izrada autorice

Iz grafičkog prikaza vidljivo je kako najveći porast broja dolazaka turista bilježi Krapinsko-zagorska županija u kojoj je 2017. godine zabilježeno 89% više turističkih dolazaka u odnosu na 2013. godinu. Međimurska županije bilježi porast u 2017. godini u odnosu na 2013. za 56%. Varaždinska županija u istom periodu bilježi rast broja dolazaka za 44%, a Koprivničko-križevačka za tek 17%.

U nastavku rada slijedi i pregled kretanja smještajnih kapaciteta za područje sjeverne Hrvatske u periodu od 2013. do 2017. godine.

Tablica 7. Ukupni smještajni kapaciteti po županijama u periodu od 2013. do 2017. godine
(ukupan broj postelja)

	2013	2014	2015	2016	2017
MEĐIMURSKA	1.534	1.409	1.464	1.359	1.538
KRAPINSKO-ZAGORSKA	2.405	2.157	2.356	2.633	2.735
VARAŽDINSKA	2.453	2.350	2.367	2.309	2.428
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA	522	558	591	730	676
UKUPNO	6.914	6.474	6.778	7.031	7.377

(Izvor: Državni zavod za statistiku, 2019. *Statistički ljetopisi*.
Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (Pristup 14 Svibnja 2019)

Iz tablice je vidljivo kako broj smještajnih kapaciteta u promatranom petogodišnjem razdoblju blago raste. Najveći broj kreveta, ali i najveće povećanje broja bilježi Krapinsko-zagorska županija. Najmanji broj smještajnih kapaciteta dostupan je u Koprivničko-križevačkoj županiji.

Analiza turističkih kretanja ukazuje na trend povećanja turističkih dolazaka i noćenja kako domaćih tako i stranih gostiju. Ovakva situacija svakako je odlična za promociju nematerijalne kulturne baštine.

Na temelju dosadašnjih spoznaja, u nastavku rada slijedi PEST i SWOT analiza nematerijalne kulturne baštine sjeverne Hrvatske u funkciji turizma.

3.3. PEST analiza

Pest analiza obuhvaća analizu makrookruženje nematerijalne kulturne baštine sjeverne Hrvatske u funkciji turizma. PEST analizu čine: političko-pravni čimbenici; ekonomski čimbenici; sociokulturni čimbenici i tehnološko-znanstveni čimbenici (Renko, 2009, str. 178).

Političko-pravni čimbenici: političko okruženje na području sjeverne Hrvatske može se smatrati stabilnim, što je svakako pogodno za daljnje jačanje nematerijalne kulturne baštine u funkciji turizma, s obzirom da pozitivna politička okolina značajno pozitivno utječe i na politička kretanja

općenito. Nematerijalna kulturna baština sjeverne Hrvatske pod značajnim je utjecajem lokalnih ali i nacionalnih politika, no može se reći kako joj to ide u prilogu s obzirom da postoji Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine (NN 5/05) i Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Također, ne smije se zanemariti i značajan pozitivan utjecaj UNESCO-a. Ovdje treba i napomenut kako Republika Hrvatska, prema publikaciji „The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017“ (World Economic Forum, 2017), zauzima 32 od ukupno 136 zemalja na listi konkurentnosti turizma. Publikacija posebno izdvaja sigurnost i političku stabilnost zemlje.

Ekonomski čimbenici: ekonomsko okruženje potrebno je promatrati kako na lokalnoj tako i na globalnoj razini, s obzirom da se u radu analizira potencijal nematerijalne kulturne baštine u funkciji turizma. Prema indeksu razvijenosti (Vlada RH, 2017), Međimurska i Varaždinska županija nalaze se u III skupini jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u drugoj polovini iznadprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave. Koprivničko-križevačka i Krapinsko-zagorska županija nalaze se u II skupini jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u prvoj polovini ispodprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave. Globalno, ekonomska situacija može se smatrati pozitivnom, što se održava i na sve veću turističku potražnju i kretanja.

Sociokulturni čimbenici iznimno su važni jer se reflektiraju na očuvanje nematerijalne kulturne baštine. Životni stil lokalnog stanovništva kao i želja za očuvanjem i prezentacijom nematerijalne kulturne baštine osnovni je preduvjet za njenom turističkom ponudom. Za područje sjeverne Hrvatske može se reći kako postoji interes za očuvanjem i prezentacijom nematerijalne kulturne baštine što se očituje kroz mnoga udruženja, kulturna društva, obrta i slično. No također, vidljiv je sve veći pad broja stanovnika uslijed iseljavanja i sve manjeg prirodnog prirasta, pogotovo ruralnih područja. S druge strane, važni su i sociokulturni čimbenici turista koji se očituju kroz njihov interes za nematerijalnu kulturnu baštinu destinacije koju posjećuju.

Tehnološko-znanstveni čimbenici važni su iz perspektive razvoja turizma, s obzirom da tehnološki razvoj uvelike utječe na konkurentsku prednost destinacije i turističkih resursa koji se nude, pa tako i na nematerijalnu kulturnu baštinu. Tehnologija se u ovom kontekstu najviše može i treba upotrijebiti u svrhu promocije kako bi se nematerijalna kulturna baština sjeverne Hrvatske

približila što većem broju potencijalnih turista. Iz analize u poglavlju ranije vidljivo je kako za glavne turističke atrakcije postoje razne prezentacije putem interneta, što svakako treba biti fokus za sva nematerijalna kulturna dobra koja se žele turistički plasirati.

3.4. SWOT analiza

Na temelju dosadašnjih spoznaja do kojih se došlo istraživanjem u radu, u nastavku rada slijedi SWOT analiza nematerijalne kulturne baštine sjeverne Hrvatske u funkciji turizma.

Tablica 8. SWOT analiza nematerijalne kulturne baštine sjeverne Hrvatske u funkciji turizma

<p>SNAGE</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bogata baština • Očuvana autentičnost i naslijeđe • Nematerijalna kulturna baština na UNESCO-ovoj listi • Dobro očuvanje tradicije • Postojanje volje i želje lokalnog stanovništva za očuvanjem većine nematerijalne kulturne baštine • Interes za promociju na lokalnoj i nacionalnoj razini • Kontinuirani rast turističkih dolazak i noćenja • Povoljno ekonomsko, političko i sociokulturno okruženje 	<p>SLABOSTI</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljna povezanost s ostalim turističkim dionicima na strani ponude • Slaba prezentacija nematerijalnih dobara koji nisu na UNESCO-ovoj listi • Nedostatak prostora za prezentaciju nematerijalnih kulturnih dobara • Nedostatak ponuda koje bi uključile nematerijalnu kulturnu baštinu u postojeću turističku ponudu
<p>PRILIKE</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sve veći interes lokalnog stanovništva i turista za nematerijalna kulturna dobra • Pozitivni turistički trendovi • Moguće lako povezati nematerijalnu kulturnu baštinu s ostatkom turističke ponude • Moguće lako povezati prezentaciju kulturne baština na UNESCO-ovoj listi s manje atraktivnim nematerijalnim dobrima na istim destinacijama 	<p>PRIJETNJE</p> <ul style="list-style-type: none"> • Moguće promjene afiniteta turista • Nedovoljan broj zainteresiranih za očuvanje i prezentaciju nematerijalne kulturne baštine uslijed smanjenja broja stanovnika • Konkurencija

Izvor: Izrada autorice

Kao najznačajnija snaga nematerijalne kulturne baštine u funkciji turizma može se izdvojiti broj dobara. No, s druge strane, kao slabost se prepoznaje nedovoljna prezentacija i loša povezanost s ostalim turističkim dionicima u destinacijama. Nematerijalna kulturna baština koja se nalazi na UNESCO-ovoj listi privlači turiste iz cijeloga svijeta, što je svakako snaga, no nedostatak se očituje u tome što je ostatak nematerijalne kulturne baštine slabo turistički promoviran. Tu se prepoznaje prilika povezivanja te dvije skupine nematerijalnih kulturnih dobara u jednu cjelinu za određenu turističku destinaciju. Iz analize je vidljivo kako je tradicija u sjevernoj Hrvatskoj dobro očuvana, no postoji prijetnja od izumiranja uzme li se u obzir sve manji broj stanovnika. Snaga koja se prepoznaje je i kontinuirani rast broja turista, no slabost je u ovom segmentu prepoznata u nedostatku ponuda koje bi uključile nematerijalnu kulturnu baštinu u postojeću turističku ponudu.

Nakon analize u nastavku rada slijedi i kratak osvrt na postojeće strateške razvojne dokumente. Za analizu su odabrani strateški razvojni dokumenti iz područja turizma po županijama.

3.5. Osvrt na strateške razvojne dokumente

Masterplan razvoja turizma Međimurske županije do 2020. godine (Institut za turizam, 2016) kao nematerijalnu kulturnu baštinu od važnosti za razvoj turizma ističe Čipkarstvo, izradu pokladnih maski pikača, zlatarenje i Međimursku popovku. Čipkarstvo, izradu pokladnih maski pikača i zlatarenje Masterplan svrstava u baštinu regionalne važnosti i djelomične tržišne spremnosti za turizam, a Međimursku popovku u baštinu od nacionalne važnosti i nespremnju za turizam. Masterplan također predviđa projekt valorizacije nematerijalne kulturne baštine i sagledavanje mogućnosti dobivanja UNESCO-ova statusa za upis etno baštine Međimurja na UNESCO reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva.

Masterplan razvoja turizma Krapinsko-zagorske županije (HORWATH HTL, 2015) kao glavne atrakcije nematerijalne kulturne baštine županije izdvaja UNESCO baštinu, odnosno izradu drvenih igračkaka i licitara. Masterplanom se predviđa unaprjeđenje "Pričanje priča" (engl. storytelling) - oživljavanje priča, mitova i legendi te izravno povezivanje s brendom "Bajka na dlanu" kroz jedinstveni kulturni doživljaj - sustav kulturno-turistički tematski događaja postavljenih na jasnoj komercijalnoj osnovi.

Strategija razvoja turizma Varaždinske županije za razdoblje od 2015. do 2025. (Institut za turizam, 2015) ističe važnost povezivanja nematerijalne i materijalne kulturne baštine u funkciji turizma prema načelu duha lokacije. „Prepoznajući dinamiku karakterističnih i jedinstvenih obilježja urbanih i ruralnih prostora Varaždinske županije iskazanih u kombinaciji nematerijalne i materijalne baštine, načelo pruža okvir za razumijevanje i prezentiranje života lokalne zajednice te sagledavanje utjecaja novih razvojnih projekata“. Strategija iz nematerijalne kulturne baštine ističe: Bednjanski govor; Lepoglavsku čipku; Pripremu blagdanske pogače luciščak; Pripremu blagdanskog božićnog kruha koledo iz Plemšćine i Jurjevski običaji na području sjeverozapadne Hrvatske. Strategija planira realizaciju projekta „Tragom života i stvaranja ljudi našeg kraja“, koji obuhvaća aktivnosti u cilju očuvanja kulturne materijalne i nematerijalne baštine. U okviru projekta od RH zatraženo darovanje nekretnine u kojoj bi se realizirao program.

Strategija razvoja turizma grada Koprivnice i okolice do 2025. godine (Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija, 2017) kao dugoročni cilj razvoja turizma ističe blagostanje lokalnog stanovništva i ostvarenje gospodarskog prosperiteta uz maksimalno poštivanje načela održivog razvoja te valorizaciju kulturne baštine i tradicije ovoga područja, no Strategija ne navodi konkretna nematerijalna kulturna dobra niti ih kao takva uvrštava u program. Županijska razvojna strategija za razdoblje 2014-2020 (Koprivničko-križevačka županija, 2016) navodi kako na području Županije postoji pet zaštićenih kulturnih nematerijalnih dobara ističući „Legenda o Picokima“ u Đurđevcu i Hlebinsku školu naive. Jedan od ciljeva Strategije je i očuvanje kulturne baštine i poticanje kulturnog stvaralaštva.

Iz strateških razvojnih dokumenata vidljivo je kako su nematerijalna kulturna dobra iznimno slabo zastupljena u planovima turističkog razvoja destinacija. Ona se tek spominju i najčešće vežu uz ostala kulturna dobra kao sekundarna turistička ponuda. Najveća posvećenost nematerijalne kulturne baštine u funkciji turizma pokazuje Međimurska županija, dok Koprivničko-križevačka županija u okviru turističkih strateških razvojnih dokumenata uopće ne prepoznaje nematerijalnu kulturnu baštinu kao zaseban resurs.

4. KRITIČKI OSVRT I SMJERNICE RAZVOJA NEMATERIJALNE KULTURNE BAŠTINE SJEVERNE HRVATSKE U FUNKCIJI TURIZMA

Iz analize se prepoznaju ključni problemi razvoja nematerijalne kulturne baštine sjeverne Hrvatske u funkciji turizma na temelju kojih se daje kritički osvrt kao i smjernice za daljnji razvoj. Ključni problemi prepoznati su u segmentu nedovoljne prezentacije i nepovezanost nematerijalne kulturne baštine s ostalim turističkim dionicima i atrakcijama. Iz analize je vidljivo kako se uglavnom prezentiraju dobra pod zaštitom UNESCO-a, no iz prikaza je također vidljivo i da sjeverna Hrvatska obiluje nematerijalnim kulturnim dobrima koji često ne izlaze iz okvira očuvanja i prezentacije na mikrolokaciji među malim brojem stanovnika koji se njima bave. Također, ne postoji dovoljan broj stručnjaka koji se bave nematerijalnom kulturnom baštinom i koji istu mogu povezati i turistički valorizirati. Nadalje, iz strateških razvojnih programa vidljiva je niska ili nikakva uključenost nematerijalne kulturne baštine u buduće projekte. Također, posljednjih godina globalizacija i društvena transformacija počele su predstavljati opasnu prijetnju očuvanju nematerijalne kulturne baštine, što je još jedan problem no može se promatrati i kao prilika da se nematerijalna kulturna dobra prikaži i izvan lokalnih okvira, odnosno da se globaliziraju kao što to već i je slučaj s primjerice Licitarima.

Iako postoje inicijative koje su značajno doprinijele očuvanju nematerijalna kulturne baštine nedostaje korak koji bi nematerijalna dobra iskoristio u svrhu turizma. Daljnji napredak u održivom razvoju nematerijalne baštine moguć je upravo kroz turističku valorizaciju gdje je istraživanje pokazalo kako postaji osnova za razvoj u ovom smjeru. Ovdje je važno i preporuča se organizacija i povezivanje svih nematerijalnih kulturnih dobra jednog područja u jednu turističku atrakciju koja se može predstavljati uz druge oblike turizma na području. Primjerice, na području Međimurske županije Međimurska popevka koja je globalno prepoznata jer se nalazi na UNESCO-ovoj listi, može se povezati sa zlatarenjem u Međimurju putem jedinstvenog programa koji turistu nudi dva nezaboravna, a potpuno različita doživljaja. Na području Krapinsko-zagorske županije postoji niz mogućnosti povezivanja postojeće turističke ponude s nematerijalnim kulturnim dobrima koji nisu prepoznati kao turistički potencijal. Ovdje je preporuka razmotriti sve

postojeće oblike turizma koji u Županiji postoji: ljecilišni (termalni), ruralni, vjerski, kulturni i aktivni turizam i povezati ih s nematerijalnim kulturnim dobrima.

Nadalje, iako već postoji, potrebno je daljnje podizanje svijesti lokalnog stanovništva o vrijednostima i važnosti nematerijalne baštine i njihovoj ulozi u njenom očuvanju, održavanju i turističkoj uporabi. No, vidljiv je i nedostatak prostora za prezentaciju nematerijalnih kulturnih dobara na čemu bi se trebalo poraditi želi li prezentacija barem dijela nematerijalne kulturne baštine biti kontinuirana i lako dostupna zainteresiranim turistima.

Također, pitanja nematerijalne kulturne baštine svakako bi trebala biti dijelom strateških razvojnih dokumenta u sferi turizma, jer predstavljaju turistički potencijal koji nije dovoljno prepoznat. Sjeverna Hrvatska primarno nije turistička destinacija, no iz analize turističkih kretanja vidljivo je kako svake godine postaje sve zanimljivija domaćim i stranim turistima što svakako treba iskoristiti na obostranu korist. S jedne strane, suvremeni turisti uglavnom su zainteresirani za nematerijalnu kulturnu baštinu kraja koji posjećuju. S druge pak strane, turistička valorizacija povećava vjerojatnost održanja nematerijalne kulturne baštine i u budućim naraštajima. Ovakva prednost korištenja nematerijalnih kulturnih dobara u turizmu vidljiva je na primjeru medičarskih obrta i izrade drvenih igračaka na području Krapinsko-zagorske županije, odnosno šireg područja Marija Bistrice. Lokalno stanovništvo potvrditi će kako su se ovi tradicijski zanati održali upravo zahvaljujući turizmu i turističkim kretanjima na području Svetišta Marija Bistrica. Povećanjem potražnje sve je više rastao interes i na strani ponude, a danas su oba nematerijalna kulturna dobra prepoznata na globalnoj razini.

5. ZAKLJUČAK

Cilj ovog diplomskog rada bio je analizirati nematerijalnu kulturnu baštinu odabranog područja i njen turistički potencijal. Analiza nematerijalnih kulturnih dobra područja sjeverne Hrvatske ukazuje kako područje obiluje nematerijalnom kulturnom baštinom koja je još uvijek očuvana uglavnom u izvornom obliku. Značajan dio te baštine nalazi se i na popisu Registra kulturne baštine Republike Hrvatske, a čak četiri nematerijalna kulturna dobra na UNESCO-ovoj listi nematerijalne kulturne baštine. Neka od analiziranih kulturnih dobra, poput medičarskog obrta i izrade tradicionalnih igračaka, već su poznate turističke atrakcije na globalnoj razini. Nadalje, Međimurska popevka danas je prepoznatljiv segment nematerijalne kulturne baštine koji se sve više integrira u turizam županije, a lepoglavska čipka dio je nematerijalne kulturne baštine UNESCO-ovog popisa naziva Čipkarstvo u Hrvatskoj, a promovira se putem Međunarodnog festivala čipke.

Kako bi se mogao prepoznati stvarni turistički potencijal nematerijalne kulturne baštine provedena je i analiza turističkih kretanja koja ukazuju na kontinuirani rast turističkih dolazaka i noćenja na području sjeverne Hrvatske. Ovakva situacija svakako je odlična za turističku valorizaciju nematerijalne kulturne baštine. Nadalje, PEST analiza ukazuje na pozitivnu političko-pravnu okolinu, zadovoljavajuću ekonomsku i sociokulturnu okolinu i odličnu tehnološku okolinu za razvoj nematerijalne kulturne baštine u funkciji turizma. SWOT analiza ukazuje kako postoji značajan broj prednosti, a prepoznate slabosti mogu se iskoristiti i pretvoriti u prilike. Prijetnje se mogu ublažiti dobrom organizacijom i planiranjem. No, strateški razvojni dokumenti koji se bave razvojem turizma sjeverne Hrvatske gotovo da i ne prepoznaju važnost i turistički potencijal nematerijalne kulturne baštine.

Kao ključne preporuke razvoja nematerijalne kulturne baštine u funkciji turizma predlažu mjere povezivanja turističkih aktera. Također, preporuča se organizacija i povezivanje svih nematerijalnih kulturnih dobra jednog područja u jednu turističku atrakciju koja se može ponuditi uz druge oblike turizma na destinaciji. Nadalje, preporuča se daljnje intenzivno podizanje svijesti lokalnog stanovništva o vrijednostima i važnosti nematerijalne baštine i njihovoj ulozi u njenom očuvanju, održavanju i turističkoj uporabi. Za kraj, pitanja nematerijalne kulturne baštine svakako

bi trebala biti dijelom strateških razvojnih dokumenta u sferi turizma, jer predstavljaju turistički potencijal koji nije dovoljno prepoznat.

6. LITERATURA

KNJIGE:

1. Bonn, M., Kendall, L. & McDonough, J., 2017. *Libraries and Archives and the Preservation of Intangible Cultural Heritage: Defining a Research Agenda*, Illinois: School of Information Sciences.
2. Ceribašić, N., 2006. *Festivalski okvir tradicijske kulture: Primjer Zagrebačke Međunarodne smotre folklor*, Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo; Institut za etnologiju i folkloristiku; Međunarodna smotra folklor.
3. Čapko, J. & Gulin Zrnić, V., 2013. *Hrvatska svakodnevica : etnografije vremena i prostora*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
4. Čaplar, A., 2013. *Blaga Hrvatske : neprocjenjiva prirodna i kulturna baština*. Zagreb: Mozaik knjiga.
5. Gönczi, F., 1995. *Međimurje : ljudi, vjerovanja, običaji*. Čakovec : Chak.
6. Hameršak, M., Pleše, I. & Vukušić, A. M., 2013. *Proizvodnja baštine : kritičke studije o nematerijalnoj kulturi*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
7. McCarty, T. L., 2002. *A Place to be Navajo: Rough Rock and the Struggle for Self-Determination in Indigenous Schooling*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associations.
8. Pajtak, A. & Žmegač, D., 2009. Lončarski proizvodi viničkog kraja sredinom 20. stoljeća, Vinica: XXI. smotra učeničkih zadruga Republike Hrvatske, Osnovna škola Vinica.
9. Renko, N., 2009. *Strategija marketinga*. Zagreb: Naklada Ljevak.
10. Smithsonian Institution, 1999. "Action Plan." *A Global Assessment of the 1989 Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore: Local Empowerment and International Cooperation*, Washington: Smithsonian Institution, Center for Folklife and Cultural Heritage.

ČLANCI:

1. Berbić Kolar, E., Galzina, V. & Matanović, D., 2014. Towards a Safeguarding Concept of the Intangible Cultural Heritage in Slavonia, Baranya and Syrmia – Aspects of Digitization,

Processing, Conservation and Dissemination of Sound, Image and Shape. *Medij. istraž.*, 20(2), str. 213-229.

2. Carek, R., 2004. Nematerijalna kulturna baština – UNESCO i njegova uloga. *Informatica museologica*, 35(3-4), str. 69-71.
3. Hrovatin, M., 2012. Procesi očuvanja i popisivanja nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, Svezak 36, str. 125-135.
4. Šarić, D., 2013. Zaštićena nematerijalna kulturna baština HRvatskog zagorja. *Kaj*, XLVI(1-2), str. 109-126.

INTERNET IZVORI:

1. BLuesun hotel Kaj, 2019. *Licitar Heart Workshop*. Dostupno na: <https://www.hotelkaj.hr/en/licitar-heart-workshop.aspx> (Pristup 14 Svibnja 2019).
2. Državni zavod za statistiku, 2019. *Statistički ljetopisi*. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (Pristup 14 Svibnja 2019).
3. Ekomuzej Lepoglava, 2019. *O udruzi*. Dostupno na: <http://www.ekomuzej-lepoglava.hr/o-udruzi/> (Pristup 17 Svibnja 2019).
4. Kajkaviana Magica, 2014. *Lepoglavska Čipka, Lepoglava*. Dostupno na: <https://kajkaviana-magica.eu/hr/lepoglavska-cipka/> (Pristup 14 Svibnja 2019).
5. LAG Mura Drava, 2016. *Svetomarska čipka- zaštićeno nematerijalno kulturno dobro s oznakom izvornosti*. Dostupno na: <http://www.lag-muradrava.hr/svetomarska-cipka-zasticeno-nematerijalno-kulturno-dobro-s-oznakom-izvornosti/> (Pristup 12 Svibnja 2019).
6. Međimurska županija, 2018. *Međimurska popevka na UNESCO-vom reprezentativnom popisu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva*. Dostupno na: <https://medjimurska-zupanija.hr/2018/11/29/medjimurska-popevka-na-unesco-vom-representativnom-popisu-nematerijalne-kulturne-bastine-covjecanstva/> (Pristup 11 Svibnja 2019).
7. Miholek, V., 2016. *Cimbal /cimbule, cimbulje*. Dostupno na: <https://podravske-sirine.com.hr/arhiva/4605> (Pristup 13 Svibnja 2019).
8. Ministarstvo kulture, 2019. *Kulturna baština: nematerijalna kulturna baština*. Dostupno na: <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=29> (Pristup 15 Svibnja 2019).
9. Ministarstvo kulture, 2019. *Registar kulturnih dobara*. Dostupno na: <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212> (Pristup 12 Svibnja 2019).
10. Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta, 2019. *Rezultati pretrage baze podataka Obrtnog registra*. Dostupno na: <https://or.portor.hr/pretraga.htm> (Pristup 14 Svibnja 2019).

11. Muzej Međimurja Čakovec, 2013. *Muzej Međimurja Čakovec*. Dostupno na: <https://www.facebook.com/muzejmedjimurja/photos/umije%C4%87eva%C4%91enja-zlata-zlatarenje-u-me%C4%91imurju-ima-svojestvo-nematerijalnog-kulturn/632237023471728/> (Pristup 13 Svibnja 2019).
12. Muzej Međimurja Čakovec, 2017. *Nematerijalna baština Međimurja – opis projekta*. Dostupno na: <https://mmc.hr/nematerijalna-bastina-medimurja-opis-projekta/> (Pristup 12 Svibnja 2019).
13. Muzej Međimurja Čakovec, 2019. “*Međimurska popevka u svakom domu*”. Dostupno na: <https://mmc.hr/medimurska-popevka-u-svakom-domu/> (Pristup 14 Svibnja 2019).
14. Općina Koprivnički Ivanec, 2010. *Zaštita Ivanečkog veza*. Dostupno na: <https://koprivnicki-ivanec.hr/novosti/zastita-ivanecskog-veza/> (Pristup 14 Svibnja 2019).
15. UNESCO, 1982. *Mexico City Declaration on Cultural Policies, World Conference on Cultural Policies*. Dostupno na: https://culturalrights.net/descargas/drets_culturals401.pdf (Pristup 13 Svibnja 2019).
16. UNESCO, 2009. *Lacemaking in Croatia*. Dostupno na: <https://ich.unesco.org/en/RL/lacemaking-in-croatia-00245> (Pristup 13 Svibnja 2019).
17. UNESCO, 2009. *Traditional manufacturing of children’s wooden toys in Hrvatsko Zagorje*. Dostupno na: <https://ich.unesco.org/en/RL/traditional-manufacturing-of-childrens-wooden-toys-in-hrvatsko-zagorje-00233> (Pristup 13 Svibnja 2019).
18. UNESCO, 2010. *Gingerbread craft from Northern Croatia*. Dostupno na: <https://ich.unesco.org/en/RL/gingerbread-craft-from-northern-croatia-00356> (Pristup 12 Svibnja 2019).
19. UNESCO, 2014. *Intangible Cultural Heritage*. Dostupno na: <https://ich.unesco.org/en/RL/carnival-of-barranquilla-00051> (Pristup 12 Svibnja 2019).
20. UNESCO, 2018. *Elements on the Lists of Intangible Cultural Heritage*. Dostupno na: <https://ich.unesco.org/en/state/croatia-HR?info=elements-on-the-lists> (Pristup 14 Svibnja 2019).
21. UNESCO, 2018. *Međimurska popevka, a folksong from Međimurje*. Dostupno na: <https://ich.unesco.org/en/RL/meimurska-popevka-a-folksong-from-meimurje-01396> (Pristup 11 Svibnja 2019).
22. UNESCO, 2019. *Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices*. Dostupno na: <https://ich.unesco.org/en/lists?multinational=3&display1=inscriptionID&display=stats#tabs> (Pristup 15 Svibnja 2019).
23. UNESCO, 2019. *Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Dostupno na: <https://ich.unesco.org/en/convention> (Pristup 13 Svibnja 2019).
24. UNESCO, 2019. *What is Intangible Cultural Heritage?*. Dostupno na: <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003> (Pristup 13 Svibnja 2019).

25. Visit Zagorje, 2019. *Kulturna baština*. Dostupno na: <https://www.visitzagorje.hr/objekt/etno-zbirka-licitarskog-obrta> (Pristup 14 Svibnja 2019).
26. Zajednica hrvatskih kulturno umjetničkih udruga Međimurske županije, 2019. *Smotre HKUUMŽ*. Dostupno na: <http://zajednica-hkuumz.hr/smotre/> (Pristup 13 Svibnja 2019).

OSTALO:

1. Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija, 2017. *Strategija razvoja turizma grada Koprivnice i okolice do 2025. godine*, Opatija : Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija.
2. HORWATH HTL, 2015. *Masterplan razvoja turizma Krapinsko-zagorske županije*, Zagreb: HORWATH HTL.
3. Institut za turizam, 2015. *Strategija razvoja turizma Varaždinske županije za razdoblje od 2015. do 2025.*, Zagreb: Institut za turizam.
4. Institut za turizam, 2016. *Masterplan razvoja turizma Međimurske županije do 2020.*, Zagreb: Institut za turizam.
5. Koprivničko-križevačka županija, 2016. *Županijska razvojna strategija za razdoblje 2014-2020*, Koprivnica: Koprivničko-križevačka županija.
6. Vlada RH, 2017. *Odluka o razvrstavanju jedinica lokalne o područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti*, Zagreb: NN 132/2017.
7. World Economic Forum, 2017. *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017*, Geneva: World Economic Forum.

7. POPIS SLIKA

Slika 1. Oruđe ispiraća zlata (Međimurskih zlatara).....	14
Slika 2. Tradicionalna pokladna maska „Pikač“.....	16
Slika 3. Svetomarska čipka.....	17
Slika 4. Licitarsko srce.....	20
Slika 5. Dekorativna keramika.....	21
Slika 6. Cimbale (cimbulje, cimbule).....	22
Slika 7. Dječje drvene igračke.....	25
Slika 8. Lepoglavska čipka.....	28
Slika 9. Pisanice iz Podravine.....	31
Slika 10. Ivanečki vez.....	33

8. POPIS TABLICA

Tablica 1. Nematerijalna kulturna dobra Republike Hrvatske na UNESCO-voj listi	10
Tablica 2. Dolasci i noćenja turista po županijama u 2013. godini	38
Tablica 3. Dolasci i noćenja turista po županijama u 2014. godini	39
Tablica 4. Dolasci i noćenja turista po županijama u 2015. godini	39
Tablica 5. Dolasci i noćenja turista po županijama u 2016. godini	40
Tablica 6. Dolasci i noćenja turista po županijama u 2017. godini	41
Tablica 7. Ukupni smještajni kapaciteti po županijama u periodu od 2013. do 2017. godine (ukupan broj postelja)	44
Tablica 8. SWOT analiza nematerijalne kulturne baštine sjeverne Hrvatske u funkciji turizma ..	46

9. POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. Statistički prikaz novo dodane nematerijalne kulturne baštine na popis UNESCO-a (od 2008. do 2018.).....8

Grafikon 2. Grafički prikaz ukupnih turističkih kretanja u sjevernoj Hrvatskoj za period od 2013. do 2017. godine.....42

Grafikon 3. Grafički prikaz kretanja broja turista po županijama u periodu od 2014. do 2017. godine43

10. SAŽETAK

Cilj ovog diplomskog rada naslova Nematerijalna kulturna baština sjeverne Hrvatske u funkciji turizma bio je analizirati nematerijalnu kulturnu baštinu odabranog područja i njen turistički potencijal. Analiza nematerijalnih kulturnih dobra područja sjeverne Hrvatske ukazuje kako područje obiluje nematerijalnom kulturnom baštinom koja je još uvijek očuvana uglavnom u izvornom obliku. Značajan dio te baštine nalazi se i na popisu Registra kulturne baštine Republike Hrvatske, a čak četiri nematerijalna kulturna dobra na UNESCO-ovoj listi nematerijalne kulturne baštine. Neka od analiziranih kulturnih dobra, poput medičarskog obrta i izrade tradicionalnih igračaka, već su poznate turističke atrakcije na globalnoj razini. Kako bi se mogao prepoznati stvarni turistički potencijal nematerijalne kulturne baštine provedena je i analiza turističkih kretanja koja ukazuju na kontinuirani rast turističkih dolazaka i noćenja na području sjeverne Hrvatske. Na kraju rada dane su smjernice i preporuke za daljnji razvoj nematerijalne kulturne baštine Hrvatske u funkciji turizma.

Ključne riječi: nematerijalna kulturna baština, očuvanje, sjeverna Hrvatska, UNESCO, turizam

11. SUMMARY

The aim of this graduate thesis named Intangible cultural heritage of north Croatia in function of tourism was to analyze intangible heritage of selected area and its tourism potential. The analysis of the intangible cultural heritage of north Croatia indicates that the area abounds with intangible cultural heritage which is still mainly preserved in its original form. A significant part of this heritage is also on the list of the Cultural Heritage Registry of the Republic of Croatia out of which four are added on the UNESCO's Representative List of the Intangible Cultural Heritage. Some of the analyzed cultural heritage such as gingerbread craft and production of traditional toys are already well-known tourist attractions on a global scale. In order to identify the real tourist potential of intangible cultural heritage, the analysis of tourism trends has been conducted and its results point to continuous growth of tourist arrivals and overnight stays in the north Croatia. At the end of the thesis there were given guidelines and recommendations for further development of the intangible cultural heritage of Croatia in function of tourism.

Key words: intangible cultural heritage, preservation, north Croatia, UNESCO, tourism

Lektura engleskog jezika: prof. Jelena Novoselec Crnčić, profesor engleskog jezika